

Міністерство освіти і науки України  
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

**Колесник А. В., Поповський А.М., Царьова І. В., Подворчан А.З.**

## **УКРАЇНСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ**

*Методичні рекомендації  
з навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування»  
для здобувачів вищої освіти 1 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти  
юридичного напрямку*

Дніпро  
2021

**УДК 343.123.1**  
**К 78**

*Рекомендовано до друку рішенням Науково-методичної ради  
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ  
(протокол № 1 від 23 вересня 2021 року)*

**Рецензенти:**

**Дьячок Н. В.** – доктор філологічних наук, доцент, професор, заступник декана з наукової роботи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

**Ігнат'єва С. Є.** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

**Колесник А. В., Поповський А.М., Царьова І. В., Подворчан А.З.**  
К 78 Українська мова професійного спрямування : методичні рекомендації.  
Дніпро : Вид. «ДДУВС», 2021. 59 с.

У методичних матеріалах подано теоретичний і практичний матеріал із дисципліни «Українська мова професійного спрямування», який має на меті допомогти здобувачам вищої освіти оволодіти нормами сучасної української літературної мови. Увагу приділено системному підходу до розвитку писемного мовлення. Розглянуто специфіку юридичної лексики та термінології.

Призначено для здобувачів вищої освіти 1 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти юридичного напрямку.

## ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ТЕМА 1. ВСТУП. ПРИРОДА І СУТНІСТЬ МОВИ.....	5
ТЕМА 2. ЮРИДИЧНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ.....	12
ТЕМА 3. МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ.....	20
ТЕМА 4. СПЕЦИФІКА МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	26
ТЕМА 5. СЛОВО ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАЦІЇ.....	33
ТЕМА 6. КУЛЬТУРА УСНОГО ВИСТУПУ ПРАВНИКА.....	37
ТЕМА 7. ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ .....	43
ТЕМА 8. НОРМАТИВНІСТЬ УЖИВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ САМОСТІЙНИХ ЧАСТИН МОВИ .....	47
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	57

## ПЕРЕДМОВА

*Для розбудови демократичної держави важливим складником є система гуманітарної освіти. «Українська мова професійного спрямування» є однією з базових навчальних дисциплін для закладів вищої освіти МВС України. Для сучасного правника ключовим є не тільки знання законодавства, а й фахове володіння мовою. Це і підвищення загального культурного рівня мовця, і професійне тлумачення юридичних термінів, лінгвістичний аналіз правничої документації.*

*Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування» для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня освіти юридичного напрямку підготовлені відповідно до програми курсу «Українська мова професійного спрямування», що викладається в закладах вищої освіти МВС України, які допоможуть з'ясувати багато нагальних наукових і практичних питань. Здобувачі вищої освіти зможуть подискутувати про феномен української ідентичності, її культурний та правовий аспекти, про комунікативне призначення мови у професійній сфері, про мистецтво публічного виступу як важливий засіб професійної комунікації тощо.*

*Автори прагнули врахувати, осмислити та відобразити в доступній для читача формі основні теоретико-методологічні засади юридичної мови, категорійно-поняттєвий апарат, специфіку та закономірності функціонування у сфері правових відносин.*

## ТЕМА 1. ВСТУП. ПРИРОДА І СУТНІСТЬ МОВИ. УКРАЇНСЬКА МОВА В ЗАКОНОДАВСТВІ

### План

1. Предмет, мета і завдання курсу.
2. Природа та сутність мови
3. Правовий статус української мови в Україні.
4. Концепція державної мовної політики.
5. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

Важливим складником майбутньої діяльності поліціанта є спілкування – неодмінний елемент спільної діяльності, який полягає у взаємодії, як мінімум, двох суб'єктів з метою передання інформації, взаємовпливу, взаємозміни. Проте мова є не лише засобом спілкування. Це також спосіб сприймання світу, відтворення його у свідомості людини.

Спілкування – найважливіша функція мови. Це робить її універсальним інструментом для обміну інформацією, передачі інформації в просторі й часі<sup>1</sup>. Побудова структурної моделі спілкування повинна розпочатися з виділення суб'єктів взаємодії, ким би вони не були — індивідами чи сукупними груповими суб'єктами<sup>2</sup>.

**Українська мова професійного спрямування** – це форма сучасної української літературної мови, невід'ємний державницький атрибут. Це одна з дисциплін гуманітарного циклу, яку вивчають у закладах вищої освіти МВС України.

**Мета професійного спілкування** – урегулювання ділових стосунків у професійній сфері життя через організацію, стимул, контроль, реакцію.

Відповідно до поставленої мети **головними завданнями** курсу є:

здобути знання про основи професійного спілкування, його норми та правила, шляхи їх застосування;

оволодіти особливостями української літературної мови, усним і писемним мовленням, навичками комунікативно виправданого користування засобами мови у різних життєвих ситуаціях під час створення висловлювань із дотриманням українського мовного етикету, формувати національно-мовну свідомість і духовність;

сформувати вміння і навички використання мовних знань на практиці;

Що є людською мовою? Відповісти однозначно непросто, хоча такі спроби зроблено вченими давніх Греції, Риму, Китаю, Індії. Існує три погляди на природу мови: 1) мова – явище біологічне; 2) мова (явище психічне); 3) мова (явище соціальне).

<sup>1</sup> Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. С. 3.

<sup>2</sup> Каган М. С. Мир общения. Москва: Политиздат, 1988. С. 255.

Рідна мова – це музика і малювання душі. Без неї людина не може існувати. Для кожного народу мова наче природа, що оточує його, з ним усюди і завжди. У мові нація закодує всю свою історію, багатовіковий досвід, здобутки культури, духовну самобутність. Учені підтвердили геніальний здогад Вільгельма Гумбольдта, висловлений у XVIII ст., що мова у вигляді коду існує в нейроклітинах людського мозку і генетично передається від батьків до дітей. Навчання мови дитиною йде як розшифрування коду.

Мова – це загальноприйняті правила, які вміщують: семантику, (наприклад, «прямий» може означати «без вигинів», «розташований під кутом 90°», або «відвертий, щирий»); словотворення (товариш, товариський, товаришувати); граматику («сонце сідало за обрій», а не «обрій сідало сонце за»); соціальний контекст (наприклад, «Будь ласка, відчиніть двері» проти «Агов, двері відчини!»).

Мовлення стосується фактичного звучання розмовної мови. Це усна форма спілкування. Мовлення здійснюється за допомогою м'язів язика, губ, щелепи та голосових зв'язок дуже точно і скоординовано, при цьому продукуються впізнавані звуки, з яких і складається мова. Для продукції мовлення мають значення: артикуляція – це те, як утворюються звуки мови; фонація – використання голосових зв'язок і дихання для створення звуку; плавність і просодія – ритм, інтонація, наголос, часові і тональні характеристики.

Мова передається генетично з роду в рід, від дідів і прадідів онукам. П. Мовчан пише у своїй статті: «Мова – це п'ята ефірна стихія, яка облягає національний простір, і зменшення її сфери призводить до утворень своєрідних озонних отворів, через які вривається чорна енергія, що деморалізує народ...»<sup>3</sup>. Народ є творцем рідної мови. Знати, берегти і примножувати рідну мову – це обов'язок кожної людини. Мова – велике багатство, яке треба усім нам берегти і примножувати. Ось як проникливо сказав про могутній вплив мови на людину В.О. Сухомлинський: «Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Уміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодійте цим різцем так, щоб з-під ваших рук виходила тільки краса!»<sup>4</sup>. Питання сутності мови, безумовно, входить в коло найважливіших питань сучасної лінгвістики і всіх дисциплін, які з нею так чи інакше пов'язані. Однак у вчених колах досі тривають суперечки з цього питання.

Розвиток натуралістичного підходу до мови пов'язане з ім'ям видатного німецького дослідника А. Шлейхера (1821-1868), який уважав, що життя мови не відрізняється істотно від життя всіх інших живих організмів – рослин і тварин, тобто мова має період зростання від найпростіших структур

<sup>3</sup> Мовчан П. Мова – явище космічне : есе, літературно-критичні статті. Київ : Всеукр. т-во «Просвіта», 1994. 168 с.

<sup>4</sup> Сухомлинський В.О. Слово про слово. Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 5. Київ: Радянська школа, 1977. С. 167.

до складніших форм, і період старіння та вмирання. Однак, незважаючи на помилковий характер натуралістичної концепції в мовознавстві, слід завжди враховувати той факт, що порівняння мови з живим організмом сприяло утвердженню системного погляду на мову як на об'єкт, що володіє власною структурою.

Поширена думка щодо природи і сутності мови про те, що мова – явище психічне (теорія Г. Штейнталь (1823-1899)). Науковець категорично заперечував участь мислення в розвитку мови.

Мова є поліфункційною знаковою системою, яка доволіно відтворює структурні знаки (звуки, морфеми, слова, словосполучення, речення) і правила їх комбінування.

У сучасному мовознавстві домінує думка про мову як суспільне явище. Мова окремої людини залежить від навколишнього середовища і перебуває під впливом мови колективу. Мова – інструмент, за допомогою якого людина впливає на людей, а інші впливають на нього. Мова виникла в суспільстві, обслуговує суспільство і за межами суспільства вона не можлива, як і не можливо суспільство без мови. Своєрідність мови як суспільного явища полягає в тому, що:

*мова споконвічна і буде існувати доти, поки існує суспільство;*

*мова обслуговує всі сфери людської діяльності, вона невіддільна від будь-яких явищ суспільного життя;*

*мова відображає суспільну свідомість – політику, право, релігію, мораль, науку, мистецтво тощо.*

Про те, що мова є суспільним явищем, свідчать її функції, які виявляють сутність, призначення, дію мови.

Про те, що мова є суспільним явищем, свідчать ще й такі її функції, що виявляють її сутність, призначення, дію. Вони є тими характеристиками, без яких мова не була б самою собою.

#### Найголовніші (первинні) функції

↪ **комунікативна** – засіб спілкування;

↪ **когнітивна** – засіб мислення і пізнання. Як зазначав Ортега-і-Гассет: «...ми не лише говоримо якоюсь мовою, ми думаємо, ковзаючи вже прокладеною колією, на яку ставить нас мовна доля»<sup>5</sup>;

↪ **емотивна** – засіб вираження почуттів, емоцій;

↪ **метамовна** – засіб дослідження й опису мови.

#### Похідні (вторинні) функції

↪ **фатична** – засіб встановлення контакту;

↪ **конативна** – засіб засвоєння;

↪ **волюнтативна** – засіб впливу;

↪ **історико-культурна** – засіб збереження національної самосвідомості, культури, історії тощо;

<sup>5</sup> Шлєїна Л. І., Зімонова О. В. Навчальний посібник з української мови (за професійним спрямуванням) для студентів технічних спеціальностей. Мелітополь: ФОП Однороз Т. В., 2019. 184 с.

↳ **репрезентативна**, або **номінативна** – функція позначення світу речей;

↳ **референтна** – засіб позначення предметів та явищ зовнішнього світу і свідомості;

↳ **прагматична** – вказівник на ставлення мовця до висловлення;

↳ **поетична**, або **естетична** – засіб вираження і виховання прекрасного<sup>6</sup>.

Мовна політика є складником державної мови, спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії.

Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція, законодавчі акти щодо державної мовної політики.

28 червня 1996 року на 5-ій сесії Верховної Ради було прийнято Основний закон – Конституцію України, за яким статус державної мови надано українській мові.

Положення про українську мову як державну міститься у розділі 1 «Загальні засади», який закріплює основи конституційного ладу в Україні.

Ст. 10 Конституції України проголошує: Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України<sup>7</sup>.

Ст. 24 Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри... мовними або іншими ознаками.

Ст. 53 Кожен має право на освіту... Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні комунальні товариства.

Офіційне тлумачення ст.10 Конституції України зроблено Конституційним Судом України 14 грудня 1999 р.:

Положення ч. 1 ст. 10 КУ ... треба розуміти так, що українська як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (ч. 5 ст. 10)<sup>8</sup>.

25 квітня 2019 р. Президентом України був підписаний Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII, згідно з яким визначається порядок функціонування і застосування української мови як єдиної державної мови, що передбачає обов'язковість її

<sup>6</sup> Там само.

<sup>7</sup> Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>

<sup>8</sup> Державна мова. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/361-derzhavna-mova>



використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя<sup>9</sup>.

Питання взаємозв'язку мови і права виникло з моменту розуміння їх соціальної природи: мова і право є засобами спілкування та взаємодії в суспільстві, і тому форми, через які суспільство створює еталон поведінки, можуть бути збережені і передані суспільству тільки тоді, коли будуть закріплені мовою. Норми права відкриті громадянам та юридичним особам через офіційну публікацію, тобто друкований матеріал, який слід осмислити, правильно і глибоко зрозуміти і схвалити, втілити в життя, реалізуючи правові вимоги у конкретних вчинках. Мистецтво законодавця полягає в тому, щоб правильно перекласти соціальні потреби на мову права і створити «юридичний світ» – ту саму словесно-символічну реальність<sup>10</sup>.

### **Законспекуйте!**

**Мова професійного спрямування** – це засіб мовного професійного спілкування, успіх якого залежить від: мовця як особистості з індивідуальними якостями; його знання сучасної української літературної мови як основи професійного спілкування (мовна компетентність); уміння використовувати ці знання і втілювати інформацію у текст залежно від мети чи ситуації (комунікативні навички)<sup>11</sup>.

**Державна мова** – це мова, за якою закріплено правовий статус, яка виконує функції не лише у внутрішній організації держави, а й в міжнародних стосунках.

**Офіційна мова** – це мова державних установ.

### **Питання для дискусії:**

1. Яке місце української мови серед інших мов світу?
2. Які відомі Вам писемні пам'ятки української мови?
3. Наголоси в українській та російській мовах завжди збігаються? Відповідь обґрунтуйте.
4. Чи вважаєте Ви, що риторична компетентність необхідна для Вашої реалізації в майбутній професійній діяльності як правоохоронця (юриста)?
5. Яку користь мають соціальні мережі у спілкуванні правоохоронців?

### **Усні вправи:**

**Змодельуйте мовну ситуацію, у якій можуть бути використані такі мовленнєві вислови:**

Чим можу Вам допомогти?...

Чи не могли б Ви ...

<sup>9</sup> Про забезпечення функціонування української мови як державної. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

<sup>10</sup> Царьова І. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро : ЛІРА, 2020. С. 107.

<sup>11</sup> Кацавець Р.С., Кацавець Т.М. Мова у професії юриста. Київ, 2010. 98 с.

Доведеться погодитися...  
 Дозвольте запитати ...  
 Даруйте, але я ...  
 Мені присьмно, що Ви ...

### Практичні завдання:

#### Завдання 1. Позначте речення, які потребують виправлення:

Подаючи декларацію вчасно, державний службовець виконує норму закону.

Подававши декларацію вчасно, державний службовець виконує норму закону.

Державний службовець, який подав декларацію вчасно, виконав норму закону.

Державний службовець, подавши декларацію вчасно, виконав свій обов'язок.

Вчасне подання декларації є виконанням норми закону з боку кожного державного службовця.

Державний службовець, подаючи декларацію вчасно, виконує норму закону.

#### Завдання 2. Розставте наголоси.

Помилка, нанести, бородавка, дециметр, піцерія, дрова, заміжня, експерт, щипці, визвольний, ненависний, посередині, зручний, міліметр, помовчати, привезти, звисока, тисовий, олень, підлітковий, де-юре, дано, стовідсотковий, завжди, одинадцять, симетрія, котрий, причіп, ринковий, застопорити, віднести, приморозок, феномен, фартух, вітчим, український.

#### Завдання 3. Перепишіть речення. Розкрийте дужки і вставте велику чи малу літеру, поясніть її правопис.

1. За рішенням (в)ерховної (р)ади, прийнятим більшістю (н)ародних (д)епутатів України (далі – (н)ародні депутати) від конституційного складу (в)ерховної (р)ади, її засідання можуть проводитися в іншому місці.

2. Наші предки, (с)тародавні (с)лов'яни, подібно до (а)нглосаксів, ділили рік на дві частини: зиму і літо або на зимове і літнє сонцестояння – (к)оляду і (к)упала (О. Воропай).

3. Бароко –художній стиль у мистецтві, (б)атьківщиною якого є (і)талія.

4. У 1983 році на (с)вітовому чемпіонаті з легкої атлетики в (г)ельсінкі український спортсмен (с)ергій (б)убка був (д)ебютантом.

5. Серед безкрайніх українських степів на (ч)еркащині, на березі річки (о)льшанки, поблизу містечка (г)ородише, розкинувся невеличкий хутір (г)улаківщина.

6. Держава сприяє розвитку багатомовності, вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед тих, які є (о)фіційними мовами (о)рганізації (о)б'єднаних (н)ацій, ЮНЕСКО та інших (м)іжнародних (о)рганізацій.

**Творчі завдання:**

Опишіть, як у Вашому рідному місті (селищі, селі (укажіть назву)), реалізується Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04. 2019 №2704-VIII.

**Тестові завдання:****1. Яке написання правильне (за новим правописом):**

- А проєкт, проєктувальник
- Б проект, проектувальник
- В проєкт, проектувальник
- Г усі варіанти правильні

**2. Помилку допущено в написанні слова:**

- А трансєвропейський
- Б вундеркінд
- В зекономити
- Г бювет

**3. Правило вживання у – в порушено в реченні:**

- А Один у полі не воїн
- Б У сусіда ума не позичиш
- В Ти в своєму віці нічого й не побачила
- Г Що в житті нас чекає.

**4. Помилку допущено в рядку:**

- А троє курсантів
- Б шестеро командирів
- В п'ятеро студентів
- Г один доцент

**5. Разом треба писати всі слова в рядку:**

- А без/упину, на/весні, від/тоді
- Б на/чисто, з/ранку, в/основному
- В в/літку, по/тихеньку, на/вічно
- Г до/нині, за/надто, до/вподоби

**6. Яке з поданих слів правильно скорочене?**

- А акад. – академік.
- Б О. – озеро.
- В Ост. – острів.
- Г міст. – місто

**7. Оберіть рядок, у якому в усіх словах потрібно писати м'який знак:**

- А медаль...н, передн...язиковий, з...мка,
- Б забр...ханий, прист...баний, сер...зний
- В мал...ваний, буль...н, л...н
- Г т...мянний, калинон...ці, жен...шень

**8. Наголос падає на перший склад у словах рядка**

- А висіти, новий, боязнь, камбала
- Б курятина, аркушик, донька, закрутка

В маркетинг, кропива, жалюзі, ваги  
 Г люстро, лате, піала, обіцянка  
 9. НЕМАЄ лексичної помилки в рядку

А сильний торнадо

Б зелена какаду

В вільна вакансія

Г прийняти участь

10. Яке звертання утворено правильно

А Шановний пану Данило!

Б Шановний Ігорю!

В Шановна Ольго Василівно!

Г Моя радість!

## ТЕМА 2. ЮРИДИЧНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ

### План

1. З історії української юридичної лексикографії.
2. Комбіновані (перекладні й тлумачні) юридичні словники.
3. Принципи укладання юридичних словників.
4. Сучасні загальноюридичні словники.
5. Недоліки лексикографічних розробок юридичної лексики.
6. Значення етимологічних словників для правознавства.

Юридична лексикографія – самостійний науковий напрям, що має на меті повну інвентаризацію, опис і впорядкування юридичної термінології; сукупність юридичних словників і наукових праць з цієї галузі.

У юридичних словниках розміщено різні аспекти вивчення розділів і підрозділів мовознавства: етимологія, когнітивна лінгвістика, лексикологія, ономазіологія, семасіологія, словотвір, термінологія, фразеологія, стилістика, історія мови, історична лексикологія, порівняльна лексикологія, лексикографія, термінографія та ін.

Термінологія права як складна, ієрархічно організована сукупність термінологічних одиниць усієї правової сфери діяльності людини знаходиться у полі зору загальної теорії держави і права (згідно з класифікатором правових наук). Але безпосереднім об'єктом усебічного теоретичного осмислення і практичного опрацювання на різних рівнях термінологічна лексика права виступає лише у двох споріднених наукових галузях: юридичному термінознавстві і юридичній термінографії<sup>12</sup>.

Перші правничі словники з'являються у II половині XIX ст., серед них:

1. «Юридично-політична термінологія для слов'янської мови Австрії» / уклад. Я. Головацький, Г. Шашкевич, Ю. Вислородський (1851 р.);

<sup>12</sup> Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.

2. «Справочный словарь юридических терминов древнего актового языка юго-западной России»/уклад. І.П. Новицький (1871 р.);
3. «Німецько-руський словник висловів правничих і адміністраційних» / уклад. К. Левицький (1893) та ін.

У перші десятиліття ХХ ст. вийшло близько 10 коротких словників, які охоплювали юридичну термінологію, серед них:

- 1 «Причинки до правничої термінології» Г. Зацерковного (1902 р.);
- 2 «Короткий російсько-український правничий словник» / уклад. І. Жигadlo (1918);
- 3 «Короткий московсько-український словник для юристів» / уклад. Ф. Ловецький (Звидання – 1918-1919 рр.);
- 4 «Мадярсько-руський правничий термінологічний словник» (1927 р.) та ін.

Термінографічні праці II пол. ХІХ ст. – 20-х рр. ХХ ст. – це умовна назва словників, бо це були матеріали до словника, де зібраний термінологічний матеріал переважав з народної мови й вимагав подальшого опрацювання. Лексикографи в передмовах указували на потребу зібрати і зафіксувати весь наявний в живій мові матеріал для вироблення наукової термінології на власне українській основі. Реєстри перших словників – це здебільшого синоніми, описові конструкції. За відсутності українського відповідника до іншомовних термінів укладачі вдавалися до творення власних термінів. Авторські новотвори стали одним із перших способів поповнення термінології української мови<sup>13</sup>.

Незважаючи на те, що всі названі лексикографічні джерела містять чимало спільної лексики (переважно добре відомої пересічним громадянам: *закон, законність, законодавець, законодавство, позикодавець, позов, право, правознавство, правосуддя, скарга, слідчий, юрист* тощо), у перекладних працях 18-х–20-х років зафіксовано низку термінів, відсутніх у сучасних загальнономовних словниках. Деякі з них є синонімічними назвами до кодифікованих нині понять.

На особливу увагу заслуговує перший академічний «Російсько-український словник правничої мови» за редакцією А.Ю. Кримського (1926 р.), у якому зафіксовано понад 67 000 слів з живої мови, давніх українських актів, словників, розвідок українських правників, а також тогочасних друкованих видань. Метою словника було забезпечення правників фаховою термінологією, а також лексикою, необхідною для складання правничих актів, промов, листів тощо, щоб читач правничого словника таким чином мав змогу задовольнити цю свою потребу, не звертаючися ще й до інших «нетермінологічних» російсько-українських словників. Словник не втратив своєї актуальності, про що свідчить його перевидання у 1984 році.

<sup>13</sup> Дзюбіна О. І. Концептуальна основа англomовних неологізмів. Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер.: філологія (мовознавство). 2014. Вип.20. С. 90–94.

Творча праця вчених-лексикографів у 30-х роках ХХ ст. була перервана звинуваченням українських філологів у народництві та націоналізмі. Процес відродження її припадає на кінець 50-х, початок 60-х рр. ХХ ст. Перший словник з правознавства з'являється в 1974 році – Юридичний словник / за ред. Б. Бабія, В. Корецького, В. Цветкова. Це нормативний тлумачний словник, який вміщує понад 2300 статей з теорії держави і права, управління, законності, охорони прав, різних галузей права – державного, адміністративного, цивільного, кримінального, процесуального, міжнародного та ін.

У 80-ті роки побачили світ кілька термінологічних словників із юриспруденції, а саме:

1. Юридичний словник / за ред. Б. Бабія (1983 р.);
2. Короткий юридичний словник / уклад. Н. Хуторян та ін. (1989 р.).

У 90-х роках ХХ ст. почався новий етап розвитку України як незалежної держави. Побудова правової держави в нових умовах передбачає перегляд старої та становлення нової законодавчої бази, прийняття нових документів, які регламентують діяльність правоохоронних органів, що в свою чергу не може не позначитись на мові. Активізація мовної діяльності є природним наслідком перехідного стану.

До словникарської роботи, координаційним центром якої є Інститут української мови НАН України, долучилися численні творчі колективи, окремі працівники вищих навчальних закладів.

Результатом їхньої праці було видання понад 30 правничих термінологічних словників. Серед них:

1. Словник юридичних термінів (російсько-український) / уклад. Ф. Андерш та ін. (1994 р.),
2. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. Шемшученка (1996 р.),
3. Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери / С. Єрмоленко та ін. (1998 р.),
4. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / упоряд. О. Богачова та ін.,
5. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Гончаренко та ін.,
6. Юридична енциклопедія : у 6-ти томах / гол. ред. Ю. Шемшученко,
7. Словник-довідник термінів судової медицини / О. Герасименко, ред.-лексикограф Л. Симоненко (2002 р.) та інші.

Аналіз юридичних словників показав, що шляхи і способи кількісного і якісного поповнення термінологічного фонду української мови різні. Основним із них на всіх етапах розвитку термінології є словотворення, яке в термінології представлене переважно морфологічним і лексико-семантичним способами<sup>14</sup>.

<sup>14</sup> Артикуца Н. В. Українська правнична термінологія в європейському контексті: науково-теоретичні та навчально-методичні аспекти. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2009. Вип. 20. С. 37.

Найпродуктивнішим у мові юриспруденції є морфологічний спосіб творення термінів (афіксація, слово- та основоскладання, аббревіація)<sup>15</sup>, наприклад: *непрацездатність, підсудний, розкрадання, хабарництво, патентування, законопроект, судоустрій, фальшивомонетництво*.

У II пол. XX ст. активізувалося творення термінів-словосполучень, наприклад: *експерт-психіатр, судово-прокурорський, юрист-консульт*.

Оновлення правничої лексики відбувається за рахунок появи нових понять та їх найменувань. Слід погодитись із судженнями Л. Я. Таубера<sup>16</sup>. Їх справедливність неодноразово підтверджувалася науковими дослідженнями. Розкрити поняття потерпілого від злочину можна. Однак, потерпілий від злочину – це дійсно досить складне поняття, і тому в юридичній науці дотепер немає єдиної, загально визнаної його дефініції. У монографії, присвяченій питанням неофіційних злочинів («Die Antragsdelicte des Deutschen Strafrechts»), що вийшла у 1873 р., встановлено потерпілого з уявлень про об'єкт злочину<sup>17</sup>.

Терміносистема юриспруденції – це складник фахової мови юрислінгвістики, яка утворилась на стику наук і діяльності людини в кінці XX століття. Термінологічні словники є результатом узагальнення процесів розвитку і становлення певної галузі науки. Вони сприяють засвоєнню правильного слововживання, що є особливо важливим у юриспруденції, оскільки неточне або помилково вжите слово, логічні та граматичні помилки, змістові неточності у формулюванні правових приписів і правових рішень призводять до неоднозначного їхнього тлумачення, що може спричинитися до негативних наслідків.

Існує нагальна потреба у виданні словників з усіх галузей сучасної української юриспруденції. Укладання термінологічних словників з усіх галузей сучасного права, і на основі цього здійснення генералізованого лексикографічного опису української термінології права – надзвичайно важливе науково-прикладне завдання, яке визначає перспективи розвитку юридичної термінографії.

Усе це сприяє формуванню юридичного термінознавства, для якої методологічний принцип історизму є вихідним. Серед поглядів щодо утвердження історичної юридичної термінографії – історія термінологічного словникарства в Україні, лексикографічна інтерпретація правових термінів у різних історичних джерелах, наукове опрацювання давніх лексикографічних джерел, підготовка до видання та перевидання словників юридичної мови попередніх епох.

У сучасній українській мові лексеми *вбивство, мордувати, поранення, муки, насильно, красти, вина, зневага, клепати, розбои, гвалтівник, злодій,*

<sup>15</sup> Царьова І. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро : ЛПРА, 2020. С. 107.

<sup>16</sup> Таубер Л.Я. Жалоба потерпевшего при преступлениях неофициальных. Харьков: Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1909. С. 71.

<sup>17</sup> Царьова І. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро : ЛПРА, 2020. С. 275.

наказ розширили своє значення. Лексеми *куна*, *головцизна*, *четвертування* в наш час стали історизмами і відійшли до пасивної лексики. Окремі слова та лексичні словосполучення вийшли з ужитку в сучасній українській мові (*панства збавити*, *спросний учинок*, *телесний грехъ*, *лжити*, *рокошъ*, *забойца*, *навязка*). Змінили свою семантику лексеми *озлоблення*, *потвар*, *приговоръ*. Змінивши фонетичну чи словотвірну структуру, продовжують функціонувати в українській мові слова (опороченіє – опорочення, своєвольство – свавілля, зрайца – зрадник, раскольник – розкольник, приводець – привідник, повешання – повішення). Лексема *вирок* відновила своє функціонування в сучасній українській мові.<sup>18</sup>

Для сучасного періоду розвитку юридичної лінгвістики (з 90-х рр.) є характерною інтенсивна наукова робота у сфері національної юридичної лексикографії, пошук оптимальних моделей термінотворення з увагою до українського ресурсу терміносистем<sup>19</sup>. Ретроспективний аналіз юридичних термінів допомагає визначати магістральні тенденції у формуванні української термінології загалом та окремих її галузей. Зазначимо, що сучасні методологічні засади юридичного термінознавства і юридичної термінографії органічно поєднують загальнонаукові підходи (аналіз і синтез, порівняння й зіставлення, моделювання, гіпотетико-дедуктивний, системно-структурний, опозиційний, функційний, експериментування) з галузевими методиками наукового вивчення й опрацювання термінологічно-правового фонду української мови (лінгвістичними і юридичними)<sup>20</sup>.

Серед сучасних юридичних словників варто виокремити:

- ▶ «Словник юридичних термінів (російсько-український)» за ред. Й. Андерш (1994);
- ▶ «Юридичний словник-довідник» за ред. Ю. Шемшученка (1996);
- ▶ «Юридична енциклопедія: в 6 т. за ред. Ю. Шемшученка (1998–2001);
- ▶ «Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України» за ред. В. Сіренко, С. Станік (1999);
- ▶ «Популярна юридична енциклопедія» за ред. В. Гіжевського, В. Головченка (2003);
- ▶ «Юридичні терміни. Тлумачний словник» за ред. В. Гончаренка (2004);
- ▶ «Багатомовний юридичний словник-довідник» за ред. І. Голубовської (2012);
- ▶ «Словник міжнародно-правових термінів» за ред. Н. Камінської (2013);
- ▶ «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. за ред. В. Гончаренка (2016).

Безперечно, в юридичній термінології спостерігаємо випадки детермінологізації, однак це явище обмежене лише втратою

<sup>18</sup> Стецюк Б. Р. Юридична лексика кримінально-процесуального права періоду Гетьманщини: дис...канд.філол.наук. Запоріжжя, 1998. 185 с.

<sup>19</sup> Царьова І. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро : ЛПРА, 2020. С. 115.

<sup>20</sup> Царьова І. В. Мова і термінологія наукових досліджень у юриспруденції: навч. посіб. Дніпро, 2019. 115 с.



термінологічного поля (зі збереженням дефініції, без ознак емоційного забарвлення) і позбавлене свого другого етапу – набування терміном переносного значення. Наприклад, під гаслом *вектор* у СУМі та «Великому тлумачному словникові» наведено лише математичне значення з відповідним маркуванням (мат. Відрізок прямої з певним числовим значенням і напрямом у просторі) й зігноровано переносне, що активно функціонує в суспільстві, – «взагалі певний напрям» (вектор розвитку, вектор наукового пошуку). Додамо, що в «Універсальному словникові української мови»<sup>21</sup> щодо цієї лексеми також немає відповідних семантичних маркерів.

### **Законспекуйте!**

Лексикографія – (гр. *lexikos* – словесний, словниковий; *grapho* – пишу) розділ мовознавства, що вивчає семантичну структуру слова, принципи систематизації слів та стійких словосполучень. Предметом лексикографії є укладання словників різних типів. Культурний рівень нації та рівень розвитку мови часто оцінюють за кількістю виданих словників

Словник – це «витвір мистецтва»; зібрання, у якому інформація систематизована в алфавітному порядку.

Практична лексикографія (укладання словників різних типів) спирається на теоретичні здобутки багатьох дисциплін – не лише лексикології та семасіології, а і своєї основної бази, зокрема юридичних наук.

Юридична лексикографія є самостійним науковим напрямком, що має на меті повну інвентаризацію, опис і впорядкування юридичної термінології. Під цим терміном також розуміють сукупність юридичних словників.

### **Питання для дискусії:**

1. Лексикографія – це наука чи практична діяльність, мистецтво чи частина деяких наукових дисциплін?
2. Що Вам відомо про історію укладання правничих термінологічних словників?
3. Яких помилок, пов'язаних зі вживанням багатозначних слів, варто уникати юристу?
4. Які одиниці складають зміст поняття юридичної лексикографії?

### **Усні вправи:**

1. Підготуйте доповідь до 3 хвилин:
  - становлення української лексикографії;
  - «Лексиконь славеноросскій и имень тлькованіє» Памви Беринди;
  - провідні українські лексикографи;
  - Періоди розвитку української юридичної лексикографії;
  - «Правничо-політична термінологія для слов'янських мов Австрії або Німецько-український словарь висловів правничих і адміністраційних»

<sup>21</sup> Куньч З. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2005. 848 с.

### Практичні завдання:

**Завдання 1.** Перекладіть українською мовою запропоновані конструкції.

#### Варіант 1.

По адресу; штатное расписание; по требованию; административное взыскание, по возрасту; по направлению; по голосу; по настоянию; по мнению; по зову; по росту; по семейным обстоятельствам, по инициативе кого; по квитанции; по ходатайству; по команде; по курсу; по переписке; по названию; многочисленные коллективы, по небрежности; по неспособности; по необходимости, полицейский передал по рации приметы скрывшейся „Ауди”.

#### Варіант 2.

По росту; по лицу; подготовить мероприятие, по одежде; по подозрению; по должности; бумажная волокита, по претензиям; по природе; по фамилиям; по предложению; по просьбе; по семейным обстоятельствам, по публикациям; применить санкции, по счету; по уровню; по роду деятельности; удостоверить подписью, по годам; по свидетельству; по жалобе; по вкусу; по наблюдению; по иску, по требованию одной из сторон договор может быть изменен.

**Завдання 2.** Зі «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка виписати словникові статті з реєстровими словами *арешт*, *документ*, *злочин*, *хохол*, *ярмо*. На матеріалі сучасного тлумачного словника простежити, як змінилася семантична структура поданих слів.

**Завдання 3.** З’ясуйте значення поданих слів-омонімів, складіть з ними речення або словосполучення, визначте джерело утворення омонімічного ряду.

Вбирати, вити, грамота, доспівати, залітати, клуб, мул, орден, ставець, проспект, універсал, розвідка, склад, дисципліна, ставець, пара, лист, слати, топити, зважуватись, ударний.

**Завдання 4.** Перевірте за етимологічними словниками походження юридичних термінів *арештант*, *закон*, *злочин*, *кримінальний*, *право*, *суд*, *юрист*.

**Завдання 5.** Знайдіть неправильно побудовані словосполучення, виправте помилки. Відповідь обґрунтуйте.

Великий досвід – вдалий дослід.

Виборча ділянка – виборна посада.

Дипломний проект – дипломований спеціаліст.

Діловита людина – ділова зустріч.

Контингент групи – зелений континент.

Корислива порада – корисний друг.

Привести до поразки – привести до перемоги.

Публічний виступ – публіцистичний стиль.

Розкривати злочинця – викривати злочин.

Споживчий продукт – споживацький попит – споживний кошук.

- Ювілейна адреса – поштовий адрес.  
 Формальний підхід – формалістичний засіб.  
 Контингент групи – зелений континент.  
 Неприємна нотація – змістовна анотація.  
 Цитована стаття – цитатний план.  
 Цікавий тест – складний текст.  
 Чуйні руки – чулий сон – чуткий собака – чутливе серце.

#### Творчі завдання:

**Прочитайте Указ Президента України «Про концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки» і виконайте аналіз за планом:**

1. Чим пояснюється перевага простих термінів над складними? Чи це хибна теза?
2. Що означають терміни: *документи, види злочинів; організації, стан, процес дії, шкода, спричинена злочинами; види покарань?*
3. Іншомовні слова реалізують функції термінів?
4. Охарактеризуйте стилістичну оформленість термінів?

#### Тестові завдання:

**1. Прочитайте уривок і визначте, цей матеріал зі словника:**

**ЗЛОЧИН**, у, чол. Суспільно небезпечна дія (або бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям. *Тяжкий злочин – убивство* (Михайло Стельмах, II, 1962, 300).

- А орфографічного
- Б тлумачного
- В фразеологічного
- Г синонімів

**2. Вершиною української лексикографії став**

- А «Лексикон» Памви Беринди
- Б «Лексис» Лаврентія Зизанія
- В юридичний словник В. Баранника
- Г Одинадцятитомний «Словник української мови»

**3. Укладача словників називають**

- А лексикограф
- Б мовознавець
- В лектор
- Г діяч

**4. Укажіть рядок, у якому подано приклад із юридичного словника:**

- А **ТІЛЬДА**, и, ж. Друкарський знак, що має форму вигнутої риски (~).
  - Б **♦ Брати (взяти) за приклад кого, що; Брати (взяти, переймати, перейняти) приклад чий** — наслідувати кого-, що-небудь у чомусь; **Давати (дати, подавати, подати, показувати, показати) приклад** — бути зразком у чому-небудь.
5. Лексичну помилку допущено в рядку

В **Єдиний** 1. (який без когось іншого) однісінький, один; 2. (який становить собою внутрішню єдність) цілісний, цільний, неподільний; монолітний, одностайний.

Г **Офіційний запис судового засідання** — це лише технічний запис, здійснений судом у порядку, встановленому Кодексом.

**5. Укажіть назву словника, який було видано у 1907-1909 роках**

А «Лексись» Л. Зизанія та «Лексикон» П. Беринди

Б «Словник української мови» Б. Грінченка

В «Словник української мови» в 11 томах

Г «Великий тлумачний словник сучасної української мови»

**6. Які словники пояснюють поняття, містять відомості про історичних осіб, діячів науки, культури, пояснюють факти, явища з різноманітних галузей життя?**

А лінгвістичні

Б термінологічні

В енциклопедичні

Г тлумачні

**7. Хто є редактором Великого тлумачного словника сучасної української мови?**

А Русанівський В.

Б Грінченко Б.

В Фоменко А.

Г Бусел В.

**8. Хто є автором «Юридична енциклопедія : у 6-ти томах»:**

А Меркулова О.

Б Шемшученко Ю.

В Білоусенко П.

Г Городенська К.

**9. Скільки слів налічує «Словник української мови» в 11-ти томах?**

А близько 110 тис.

Б близько 220 тис.

В близько 530 тис.

Г близько 150 тис.

**10. Тлумачний словник**

А допоможе перевірити написання слова

Б допоможе розпізнати слова, близькі за звуковим складом і звучанням, але різні за значенням

В допоможе з'ясувати лексичне значення слова

Г допоможе пояснити значення стійких сполучень слів

### ТЕМА 3. МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ

#### План

1. Поняття «компетенція» у наукових джерелах.

2. Зміст мовної компетенції як засвоєння категорій і одиниць мови.
3. Професійна комунікативна компетенція.

Поняття “компетенція” слугує вимогою до освітньої підготовки, необхідної для продуктивної діяльності в певній сфері. Розмежування компетенції і компетентності можна простежити в повсякденному вживанні. Наведемо конкретний приклад. Працівник сцени в театрі, що володіє мовною компетентністю (а в минулому – редактор з п’ятирічним стажем роботи), не може писати монологи для акторів, так як це не в його компетенції (бо не входить в коло його повноважень). У той же час в тлумачних словниках фіксується тотожність лексичного значення компетентності одному зі значень компетенції: «знання, досвід, обізнаність в будь-якій галузі...».

“Новий тлумачний словник української мови” поняття “компетенції” тлумачить як добру обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи<sup>22</sup>. Цікаво, що в Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти поняття “компетенція” потрактоване як сума знань, умінь та характерних рис, що дають змогу особистості виконувати певні дії<sup>23</sup>.

Оскільки майбутнім поліціантам доведеться виконувати різні завдання в певному оточенні і в певних сферах діяльності, користуватися загальними та комунікативно-мовленнєвими компетенціями, тому передбачається розмежування змісту понять “мовна компетенція”, “мовленнєва компетенція”, “комунікативна компетенція”.

Термін “мовна компетенція” в науковий обіг був уведений Н. Хомським і означав знання системи мови (competence) та протиставлявся “використанню мови”, мовній активності (performance) в реальних ситуаціях спілкування. Н. Хомський розмежовує знання мови (граматики) і процеси реальної мовної діяльності, які, на його думку, повинна вивчати психологія.

На думку вченого, знання мови є вроджені, а граматичні правила існують у свідомості, тобто мовна компетенція виявляється в індивідуальному світосприйнятті й формується за допомогою поєднання вроджених знань і пасивно засвоюваного мовного матеріалу; соціальні чинники, які впливають на комунікативну діяльність особистості, до уваги не беруться<sup>24</sup>. Сучасні дослідники вживають термін “мовна компетенція” у різних варіантах: мовленнєва діяльність, мовна здатність, мовна активність, мовна та мовленнєва компетенції тощо.

Мовна компетенція – це потенціал лінгвістичних знань людини, сукупність правил аналізу і синтезу одиниць мови, які дають можливість будувати й аналізувати речення, користуватися системою мови з метою спілкування.

<sup>22</sup> Новий тлумачний словник української мови [в 4-х томах] / укладачі : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 2. К. : Аконіт, 1999. С. 305

<sup>23</sup> Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського вид. д-р пед. наук, професор С. Ю. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 237 с.

<sup>24</sup> Хомський Н. Язык и мышление / Наом Аврам Хомский. Москва: Изд-во МГУ, 1972. 122 с.

Отже, компетенцію можна визначити як:

сукупність актуальних знань, умінь і навичок; стандарт, який згодом виражений в компетентності особистості, конкретніше – у її практичній діяльності. Зміст поняття компетентності передбачає такі аспекти:

- а) мотиваційний (готовності до прояву компетентності);
- б) когнітивний (володіння знанням);
- в) поведінковий (досвід вияву компетентності в різних стандартних і нестандартних ситуаціях);
- г) ціннісно-смысловий (відношення до процесу, змісту компетентності);
- д) регуляторний (емоційно-вольова регуляція).

Лексична компетенція – це лексичні засоби сучасної української літературної мови і вміння користуватися ними. Вибір лексичних елементів залежить від сфери і ситуації, у яких перебуває правоохоронець: 1) вміння вживати лексичні одиниці у всіх властивих їм формах і функціях; 2) вміння моделювати лексичні поєднання слів; 3) вміння вибрати не зважаючи на ситуацію лексичну одиницю з ряду її протилежних або близьких за значенням.

Граматична компетенція – це вміння застосовувати граматичні ресурси української мови (словотвірні одиниці, способи словотворення, морфологічні одиниці, категорії і форми, синтаксичні одиниці й категорії). Граматична компетенція передбачає формування спеціальних граматичних когнітивних моделей, які зберігаються в мозку окремо від смислових моделей і виникають у процесі мовного спілкування згідно з «граматичним зобов'язанням» смислових моделей.

Семантична компетенція – це здатність комуніканта осягати й контролювати організацію змісту. Інтегрується у розвиток комунікативної компетенції, адже питання змісту заволодівають вагоме місце.

Фонологічна та орфоепічна компетенції пов'язані із знанням звукових засобів сучасної літературної мови, вмінням мовця ними користуватися. Ці види компетенції забезпечують відтворення звукового образу мови і правильне звукове оформлення мовлення.

Орфографічна компетенція – оволодіння системою правил, що визначають правопис слів згідно з усталеними нормами, необхідна умова грамоти.

Пунктуаційна компетенція – віддзеркалення логічного інтонаційного членування мовного потоку, забезпечення перцепції, розуміння писемного тексту.

Мовна компетенція передбачає наявність мовленнєвих умінь, що визначають мовленнєву поведінку. Мовленнєві вміння охоплюють вміння говорити, слухати, читати і писати.

Аналіз різних підходів до тлумачення комунікативної компетенції дає змогу стверджувати, що науковці постійно розширюють обсяг поняття “комунікативна компетенція”: дискурсивна; прагматична; соціолінгвістична; стратегічна.

Дискурсивна компетенція – здатність адекватно застосовувати мовні засоби для побудови висловлювань і текстів відповідно до норм у мовленні.

Прагматична компетенція – це здатність передавати передбачуване сполучення з усіма своїми нюансами в будь-якому соціокультурному контексті та інтерпретувати повідомлення співрозмовника так, як це було задумано. Прагматична компетенція представлена знанням загальних моделей для побудови висловлювання, і їх перетворенням у текст; навичками використовувати висловлювання для виконання різних комунікативних функцій (функційна компетенція); послідовним відтворюванням висловлювання відповідно до моделей взаємодії (компетенція схематичного побудови мови).

Соціолінгвістична компетенція – уміння використовувати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування в соціальному контексті, тобто обирати і послуговуватися адекватними мовними формами і засобами залежно від мети, ситуації спілкування, соціальних ролей учасників комунікації.

Стратегічна компетенція – це уміння відбирати і використовувати найбільш ефективні способи і прийоми вирішення комунікативних завдань, уміння вибрати правильне значення слова, звернутися до співбесідника з проханням повторити інформацію тощо<sup>25</sup>.

Важливим чинником, що впливає на становлення і розвиток професійної мовнокомунікативної компетенції та сприяє самореалізації фахівця, є креативність особистості. Важко уявити ефективного менеджера, який не вміє приймати рішення швидко і на високому професійному рівні. Креативні якості індивіда стійкі і забезпечують творчий стиль його мовленнєвої поведінки, продуктивність та унікальність способів і результатів діяльності, а також готовність до творчих конструктивних перетворень у різних сферах життєдіяльності.

### ***Законспектуйте!***

Мовна компетенція – це інтегративне явище, що обіймає повноцінну низку здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в різних умовах спілкування<sup>26</sup>.

Професійна мовнокомунікативна компетенція особистості є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності<sup>27</sup>.

<sup>25</sup> Данилюк О., Громко Т. Професійна мовнокомунікативна компетенція при вивченні курсу «Сучасна українська літературна мова». Наукові записки: педагогічні науки. 2018. С. 77-78.

<sup>26</sup> Вовк О. І. Комунікативно-когнітивна компетентність студентів-філологів: нова освітня парадигма. Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2013. 500 с.

<sup>27</sup> Черемис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. Вища освіта України. 2006. № 2. С. 84–88.

### Питання для дискусії:

1. Схарактеризуйте вміння, наявність яких передбачає мовна компетенція.
2. Наявність яких знань, умінь і навичок передбачає професійна комунікативна компетенція?

### Усні вправи:

1. Підготуйте доповідь до 3 хвилин:
  - Щодо формування професійної мовно-комунікативної компетенції
  - Професійно-комунікативна компетентність майбутнього правоохоронця
  - Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування

### Практичні завдання:

**Завдання 1.** Подані складноскорочені слова, графічні скорочення й аббревіатури введіть у речення так, щоб було видно їх родову ознаку.

Зарплата, АК, АКБ, АТ, ОП, АРК, АТС, ВАІ, ВПС, ВР, п., д., ЦК, ДПАУ, ДП, ЦО, ГУО, ЦПК, МУ, ГУВС, гр-ка, гр-н, ДЕК, буд., д. ...н., д-р, доц., ДСК, міст., ж., ЖК, ІТУ, та ін., вид., ін-т, в.о., ВТК, кв., канд., КЗоТ, км., к. ... н., кор., арк., НАНУ, п-ів, пом., УНІАН.

**Завдання 2.** Виправте хиби в запропонованих реченнях.

1. Командіри постійно проводять рейси перевірок, знайомляться з умовами життя курсантів.
2. Освідченість і розум розкриваються в умінні просто, доступно, переконливо пояснити складні питання.
3. Нормативні документи співпраці Львівської СБУ були направлені у вищі інстанції для остаточного утвердження.
4. Ми одержали завдання на літніх канікулах зібрати діалектні речення дома.
5. У вnz купили комплект музикальних інструментів.

**Завдання 3.** Визначте, які помилки допущені в реченнях. Виправте їх.

1. Удовіка організував і керував шайкою.
2. Усі ті свідки балакають про невинність мого підзахисного й що він не приймав участі в розбійному нападі.
3. Особа, будучи в стані спиртного сп'яніння, разрушивши правила дорожнього руху й скоїла наїзд.
4. Близько шафи на стелі стоять дві кришталеві вази, один графин, флакон одеколону й жіноча сумка.
5. Чучко організував і постійно займався збуванням «лівого» заліза.
6. Вона запропонував обвинувачуваному Золотому О.І. показати хату, квартиру й жінку, якій він продав три кришталевих блюда.
7. На основі викладеного й беручи до взгляду вказані обставини, прокурор постановив.
8. Від тілесних пошкоджень стався падіж курок-несушок.

### Творчі завдання:

1. Складіть текст „Пам'ятки порад для юриста-початківця».



2. Записати: 5 прислів'їв; 5 афоризмів; 5 крилатих висловів, що відбивають (ілюструють) ваше життєве кредо (ставлення до роботи, друзів, навчання, батьківщини тощо).
3. Кожна сім'я має свої особливі кулінарні уподобання, збережені рецепти від наших бабусь, тому що в них відображена історія родини. Опишіть кулінарні традиції своєї сім'ї і вашу улюблену страву. У тексті висвітліть такі пункти:
  1. Чи дотримується Ваша сім'я кулінарних традицій?
  2. Що вам особливо подобається в кулінарних Вашої традиціях сім'ї?
  3. Які страви Вашої сім'ї Ви б рекомендували скуштувати?
  4. Яка сімейна страву є Вашою улюбленою? Чи вмієте Ви її готувати?
  5. Який рецепт Вашої улюбленої сімейної страви?

### Тестові завдання:

- 1. НЕМАЄ** лексичної помилки
  - А спільна співпраця
  - Б змістовна відповідь
  - В основний лейтмотив
  - Г дублювати двічі
- 2. НЕМАЄ** лексичної помилки
  - А адреса проживання
  - Б юний вундеркінд
  - В друкована преса
  - Г зворотна адреса
- 3. НЕМАЄ** лексичної помилки
  - А вільна вакансія
  - Б моя автобіографія
  - В вперше познайомитися
  - Г суверенна держава
- 4. Лексичну помилку допущено в рядку**
  - А листяний ліс
  - Б з'ясувати стосунки
  - В штатський одяг
  - Г приватний будинок
- 5. Лексичну помилку допущено в рядку**
  - А на протязі місяця
  - Б у результаті дослідження
  - В для вакансії потрібно
  - Г згідно з наказом
- 6. НЕМАЄ** лексичної помилки в рядку
  - А прийомні батьки
  - Б пред'явити документи
  - В брати участь
  - Г приймати міри

7. **НЕМАЄ** лексичної помилки в рядку

А поступлення до бюджету

Б кидається в очі

В робити помітки

Г правильний результат

8. Лексичну помилку допущено в рядку

А знущатися над ним

Б глузувати з нього

В навчатися мови

Г повідомляти нас

9. **НЕМАЄ** лексичної помилки в рядку

А сидіти сиднем

Б життя прожити

В підбити підсумки

Г поїдом їсти

10. **НЕМАЄ** лексичної помилки в рядку

А безкоштовний подарунок

Б традиційні смаколики

В чорне чорнило

Г білосніжний сніг

#### **ТЕМА 4. СПЕЦИФІКА МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ**

##### **План**

1. Специфіка мови юридичного фаху
2. Особливості вживання назв осіб за професією, посадою, званням
3. Логіка викладу інформації

Українська правнича система, ґрунтуючись на принципово новій національній та державній основі, потребує, і це безсумнівно, адекватної сучасної термінологізації з урахуванням специфіки національної мови та міжнародних стандартів, з орієнтацією на точне послідовне вживання термінологічних одиниць і термінології в цілому та високий рівень мовної культури.

У будь-якій мові немає власної назви (слова) для кожного окремого предмета, явища, дії, а є певна назва (слово) для окремої групи чи класу однотипних (однорідних) предметів. Називаючи, наприклад, усі види зброї одним словом *зброя* (знаряддя для нападу або оборони), ми залишаємо осторонь цілий ряд ознак (розмір, потужність, форма, марка тощо) і закріплюємо в слові те істотне, що відрізняє цей клас предметів від предметів іншого класу. Якби значення слова не містило узагальнення, то мова не могла б і служити засобом спілкування, бо неможливо назвати кожен конкретну річ окремим словом.

Якщо в загальному вживанні слово може позначати різні поняття, то при тлумаченні цього слова, вжитого в тексті нормативно-правового акта, вибирається з усіх можливих варіантів тільки один, той, який відповідає точному змісту правової норми. Як правило, терміни вживаються в різних статтях нормативних актів в одному й тому ж або близькому значенні, тому з'ясування значення терміна в одній статті нормативного акта полегшує встановлення його значення і в інших статтях, а також в інших нормативних актах.

З однієї мови на іншу терміни не перекладають, як звичайні слова. Оптимальним варіантом є пошук терміна-відповідника, який починається з аналізу характеристики нового поняття. Одна з його властивостей допоможе знайти відповідник, можливо, іншу назву, ніж вона є у мові, з якої здійснюється переклад. З метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу Центр європейського та порівняльного права Міністерства юстиції України має перекласти українською мовою акти *acquis communautaire*. Обсяг *acquis communautaire* (сукупність актів законодавства, політичних документів та практики їх застосування Європейського Союзу) становить приблизно 97 тис. сторінок «Офіційного вісника Європейських Співтовариств» (*Official Journal*), або приблизно 20 тис. актів. Для забезпечення уніфікованого вживання української правничої термінології як для раніше перекладених актів, так і для актів, що потребують перекладу, повинна проводитися відповідна термінологічна експертиза.

Ще приклад. У ст. 10 Європейської конвенції з прав людини йдеться про одну з основоположних свобод, що є невід'ємною частиною будь-якого демократичного суспільства. Англійською і французькою мовами вона визначається відповідно *freedom of expression* та *liberte d'expression*. В офіційному перекладі Конвенції, опублікованій в «Офіційному віснику України» № 13 за 1998 р., як україномовний відповідник подається терміносполучення свобода виявлення поглядів. Воно звужено й однобічно відтворює зазначене правове поняття, оскільки слово виявлення, з одного боку, має в своєму значенні елемент з'ясування, встановлення чогось, а з іншого не вказує чітко на можливість суб'єкта будь-якими засобами (у тому числі і через бездіяльність) виражати свої погляди – приміром, це може бути невихід газети на знак протесту чи видання газети з непродуктованими фрагментами на місцях процензурованих матеріалів.

У тексті згаданого офіційного перекладу трапляється словосполучення кожна людина. Проте суб'єктом звернення до Європейського Суду з приводу порушення встановлених Конвенцією прав і свобод може бути не тільки людина, а й група осіб або неурядова організація. Отже, займенник кожен є доцільнішим, бо повніше відображає правове поняття. Таким чином, неправильний переклад значно звужує коло суб'єктів – носіїв відповідних прав і свобод, визначених Конвенцією. Звідси неправильний переклад повної назви Конвенції: має бути не

**Конвенція про захист прав і основних свобод людини, а Конвенція про захист прав людини та основних свобод.**

Носієм уже згаданої свободи вираження може бути не тільки журналіст, а й засіб масової інформації. Відповідно, не тільки журналіст, а й газета після використання всіх національних засобів правового захисту має право звернутися за захистом своїх прав до Європейського Суду з прав людини.

З метою уникнути помилкового вживання термінів потрібно термінологію правового акта порівняти з аналогічними текстами кількох офіційних мов, щоб знайти найадекватніший варіант.

Безсумнівно, юридична термінологія специфічна. Нерозрізнення слова *партія* та словосполучення *політична партія* призводить до вияву таких, наприклад, найменувань *партія любителів цукерок* або *партія пенсіонерів*. Ускладнює точне сприйняття юридичного терміна (політична) *партія* наявність у загальноновживаного іменника *партія* безліч різних значень, таких, наприклад, як *партія зелених*, *партія фортепіано*, *партія у більярд*, *партія у шахи*, *партія взуття*, *партія чаю*, *вигідна партія*<sup>28</sup>.

**Особливості вживання назв осіб за професією, посадою, званням**

Фемінітиви стають стилістично нейтральними і вживаються в офіційному мовленні. Вони творяться за допомогою суфіксів **-к-, -иц-, -ин-, -ес-** (від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі). Найуживанішим є суфікс **-к:** *авторка*, *дизайнерка*, *директорка*, *редакторка*, *співачка*, *студентка*, *фігуристка*. Суфікс **-иц-** приєднуємо насамперед до основ на **-ник** – *верстальниця*, *набірниця*, *порадниця* та **-ень** – *учениця*. Суфікс **-ин-** сполучаємо з основами на **-ець** – *кравчиня*, *плавчиня*, *продавчиня*, на приголосний – *майстриня*, *філологиня*, *бойкиня*, *лемкиня*. Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконеса*, *патронеса*, *поетеса*.

Значна кількість іменників-назв осіб не здатна утворювати словотвірні кореляційні форми. Насамперед це словоформи:

- а) переважно складноскорочені слова: *водій*, *завуч*, *завгосп*, *профорг*, *голубух*, *фізорг*, *офтальмолог*, *тілоохоронець*, *пішохід* (лексеми на зразок *завучка*, *фізручка* поширені лише в розмовному мовленні);
- б) назви посад, утворені з двох і більше слів: *юрист-консульт*;
- в) словоформи, у яких відповідні суфікси задіяні при творенні лексем із предметним значенням або із семантикою іншої професії: *адвокат* – *адвокатка*, *секретар* – *секретарка*, *юрист* – *юристка*. Слово *секретар* означає людину за її офіційною посадою (найчастіше виборною) типу *секретар райкому*, *секретар сільради*, *секретар правління* і іменником *секретарка* не замінюється, хоч на цій посаді працює й жінка. А іменник *секретарка* означає дівчину або жінку, що працює *технічним секретарем*.

<sup>28</sup> Толста С. А. Правнича термінологія в законодавчих актах України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 К., 2006. 229 с.

г) словоформи, суфікси яких призводять до багатозначності (*офіцер – офіцерша*) або функціонально-стилістичних обмежень (*адвокатша, кураторша, керівничка*);

г) посади, професії, звання, які традиційно посідають представники чоловічої статі: *адмірал, генерал, мінер*;

д) назви інтелектуальних професій: *ректор, доцент, академік*;

В українській мові для привернення чи активізації уваги однієї особи чи сукупності осіб в усіх стилях, у тому числі й офіційно-діловому, використовується кличний відмінок. Його форми утворюються від іменників чоловічого, жіночого та середнього роду – назв осіб, а також від назв тварин, явищ природи, персоніфікованих предметів і вживаються в українській мові в конструкціях зі звертанням.

Форми кличного відмінка мають тільки іменники.

Закінчення				
О	Е	Є	У	Ю
<b>І-ша відміна</b>				
Тверда група: <i>Україно</i> <i>Саво</i> <i>мамо</i> <i>Ольго</i> <i>Миколо</i> <i>колего</i>	М'яка група, крім <i>-й</i> : <i>Ілле</i> <i>доле</i> <i>пісне</i>	З основою на <i>-й</i> : <i>Маріє</i> <i>Надіє</i> <i>Наталіє</i>		М'яка група (пестливі форми) <i>Лесю</i> <i>Наталю</i> <i>Таню</i> <i>Ганнусю</i> <i>матусю</i>
	Мішана група: <i>душе</i> <i>теще</i> <i>листоноше</i>	<i>Ліліє</i> <i>Валеріє</i> <i>Юліє</i> <i>мріє</i>		
<b>II-га відміна</b>				
	Тверда група (безсуфіксні іменники): <i>Володимире</i> <i>Глібе</i> <i>Явтуше</i> <i>Олександрє</i> <i>Прокопє</i> <i>Іване</i> <i>Доброславе</i> <i>Богданє</i> <i>Назарє</i> <i>президентє</i> <i>аспірантє</i>		Тверда група із суф. <i>-к-, -ик, -ок</i> : <i>батьку</i> <i>начальнику</i> <i>синку</i> , а також іменники: <i>сину</i> , <i>діду</i> , <i>тату</i> ; – іншомовні імена на <i>-г, -к, -х</i> : <i>Олегу</i> <i>Жаку</i> <i>Марку</i> <i>Людвігу</i>	М'яка група: <i>Григорію</i> <i>Віталію</i> <i>Сергію</i> <i>Олексію</i> <i>Анатолію</i> <i>(Анатоль)</i> <i>Ігорє</i> <i>Василію</i> <i>добродію</i> <i>секретарю</i> <i>лікарю</i> <i>гончарю</i>
	Мішана група (власні назви з основою на шиплячі <i>-ж, -ч, -ш, -дж</i> та загальні назви з основою на		Мішана група (загальні назви з основою на шиплячий, крім <i>-ж</i> ): <i>викладачу</i>	

	<i>-ж, -р): Черемоше Джордже М'яка група із суф. -ець: хлопче молодче кравче шевче (від швець), але знавцю, бійцю, видавцю, виборцю, мудрецю, добровольцю</i>		<i>завідувачу слухачу позивачу але Тимоше</i>	
<b>III-тя відміна</b>				
<i>Есфіро</i>	<i>Любове Нінеле радосте совісте юносте</i>			

**Примітка 1.** У звертаннях, що складаються з двох власних назв – імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Світлано Володимирівно, Семене Павловичу*.

**Примітка 2.** Прізвища прикметникового походження на *-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)* при звертанні мають як форму називного, так і форму кличного відмінка: *Глібов і Глібове; Романишин і Романишине* тощо.

**Примітка 3.** Географічні назви, до складу яких входять суфікси *-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)*, мають у кличному відмінку закінчення *-е*: *Києве, Лебедине, Львове* тощо.

**Примітка 4.** У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище завжди виступає у формі називного відмінка: *колего Любченко, професоре Новиченко*.

**Примітка 5.** У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набуває як загальна назва, так і власне ім'я: *добродію Максиме, панно Серафимо*.

**Примітка 6.** У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка має як перше слово, так і друге, хоч друге слово може мати й форму називного відмінка: *добродію командире (командир), пане полковнику (полковник)*.

**Примітка 7.** У кличному відмінку множини іменники першої та другої відміни мають форму однакову з називним: *дочки, жінки, діячі, краї, моря, міста, села*.

### **Законспекуйте!**

#### **ПРИЧИНИ ПОМИЛОК У ЛОГІЦІ ВИКЛАДУ:**

1. Логічно несумісні слова (*страшно гарний, жах як весело*).
2. Плеоназми (*вересень, а не вересень місяць, вакансія, а не вільна вакансія*).

3. Заміна особової форми дієслова активного стану зворотним дієсловом (*вибачте мені – вибачаюсь*).
4. Неправильне чергування низки однорідних членів речення (*захисники і адвокати*).
5. Неправильні аналітичні граматичні форми (найчастіше ступенів порівняння – *самий розумніший, більш чіткіше*).
6. Неправильна координація присудка із складеним підметом (*Декілька учасників конференції виступило на пленарному засіданні*).
7. Порухення порядку слів у реченні (*Наші друзі давно захоплюються виробами з макраме. Вони( хто – друзі чи вироби) дуже гарні й усім, хто їх бачив, подобаються*).
8. Застосування дієприслівникових зворотів на місці підрядних речень (*Повернувшись у село, курсанту обіцяли будинок*).
9. Неправильне уживання сполучних засобів у складних конструкціях: *Весна прийшла разом із теплом, що несла з собою квіти, спів птахів і надзвичайну голубінь неба*.

#### **Питання для дискусії:**

1. Які причини порушення логічності у викладі текстів?
2. Назвіть складники усної відповіді.
3. Чи наявні гендерні аспекти спілкування в мові правників?

#### **Усні вправи:**

##### **1. Підготуйте доповідь до 3 хвилин:**

- Вербальне і невербальне спілкування.
- Фатичне спілкування.
- Гендер і традиції мовленнєвого етикету.

##### **2. Поміркуйте над цитатами:**

«Юрист відрізняється від інших тим, що користується словами, як математичними формулами».

«Чим менше в державі законності, тим більше в ньому юристів».

«Знання законів не звільняє від відповідальності за їх виконання».

#### **Практичні завдання:**

**Завдання 1. Запишіть слова підозрюваного, згідно з нормами літературної української мови.**

Короче, до маршрутки було, значить, п'ять часів. Ну, і ми, ну, з корешком падумали, значить, заглянуть в кабачек. Ну, у дверей, значить, це саме, ну, виходив отуда якийсь, ну, газда з огромной кобітой. Вона така, ну, значить, це саме, ну, вся расфуфуріна. Та плаєм пішла, а нам, типа сказала, носік припудрить, ну, а всяк полетів кенту. Сх, жиза.

**Завдання 2. Перепишіть, на місці крапок, де потрібно, поставте літери.**

Ас...ортимент, мас...а, брут...о, аб...ревіатура, інтел...ігент, адміністративно-тер...иторіальний, ак...редитація, ім...іграція, еміс...ійний, тон...а, дис...ертація, ім...ігрант, іл...юзія, Гол...андія, іл...юстративний, шил...інг, ін...оваційний, кор...упція, колон...а, контр...еволюційний, ан...отація, пас...атіжі, рал...і, груп...а, елас...ифікатор, ас...игнаційний, Ренес...анс, інтермец...о, конгрес..., ван...а, мас...аж, новел...а, бал...он, кол...егія, кол...екційний, ім...унітет, інкас...о, кас...ета, еф...ективний, ком...ерція, кор...ектор, колон...а, мір...а, Шил...ер, хоб...і, Міс...урі, віл...а, оп...нент, Ізабел...а, ас...амблея, бравіс...имо, шас...і.

**Завдання 3. Утворіть форму родового відмінка й запишіть словосполучення:**

Акт, бандитизм, вирок, власник, довіритель, доказ, допризовник, законопорушник, збиток, зговір, змовник, імідж, ранг, рекет, ресурс, процес, протокол, стандарт, мотив, правопорядок, податок, товар, комітет, метод, свідок, самозахист, расизм, рекетир, процент, обов'язок, пільговик, завдаток, папір (документ), термін (строк), факт, злочин, юрист, ярус.

**Завдання 4. З'ясуйте, чим відрізняються синоніми:**

Адвокат, захисник, оборонець, оборонник, речник, патрон, апологет.

**Творчі завдання:**

1. Підготуйте доповідь: «Екологія юридичного мовлення як сучасна проблема».
2. Підтримайте або спростуйте думку: «*Зміни – найцікавіше в житті*».
3. Кожна сім'я має свої традиції. Опишіть традиції своєї сім'ї і ваше улюблене обрядове дійство.

**Тестові завдання:**

**1. З великої літери пишеться кожне словов рядку, ОКРІМ:**

А місто (Кк)ивий(Рр)іг, вулиця (Кк)няжий(Зз)атон

Б сузір'я (Вв)елика(Вв)едмедиця, (Вв)ерховна(Рр)ада України

В (Дд)ень(Мм)атері, (Мм)іжнародна(Аа)кадемія(Пп)рава

Г (Дд)ержавний(Пп)рапор України, річка (Зз)ахідний(Бб)уг

**2. Разом треба писати всі займенники рядка:**

А Будь/з/ким, де/хто, ні/який

Б Що/небудь, аби/який, хтозна/що

В Аби/до/кого, ні/кому, казна/яка

Г Ні/скільки, де/який, аби/чий

**3. У якому реченні слово «може» - вставне? (розділові знаки пропущено)**

А Може ми ще колись зустрінемося.

Б Хлопець може вчитися краще.

В Щастям може бути для людини одне добре слово.

Г Може статись, що ця зустріч для нас буде останньою.



**4. Визначте речення з поширеними звертаннями (розділові знаки пропущено):**

- А Дівчата хлопці нумо до роботи!
- Б Рятуйте людоньки завтра екзамен.
- В Самим духом брате ситий не будеш.
- Г Рости рости моя пташко мій маковий цвіте.

**5. Правильно утворено складену форму найвищого ступеня порівняння прикметників:**

- А більш пізніший, щонайгарніший, якнайдорожчий;
- Б найбільш працюватий, найбільш відомий, найбільш хитрий;
- В менш розумніший, значно простіший, значно доросліший;
- Г найулюбленіший, найжирніший, найбрудніший.

**6. Який словник подає значення і походження запозичених слів?**

- А Фразеологічний словник.
- Б Словник синонімів.
- В Словник іншомовних слів.
- Г Енциклопедичний словник.

**7. НЕМАЄ лексичної помилки в рядку**

- А поступлення до бюджету
- Б вільна вакансія
- В робити помітки
- Г правильна відповідь

**8. Укажіть речення, яке потребує редагування.**

- А По вечорам лікар залишався на самоті.
- Б Незважаючи на пізній час, на фірмі ще кипіла робота.
- В У майбутньому я мрію вступити до престижного ВНЗу.
- Г Через шум за вікном нічого не було чути в кімнаті.

**9. Літеру *i* на місці пропуску необхідно писати в усіх словах рядка**

- А лакон..чний, юрид..чний, фізіотерапевт..чний
- Б гармон..йний, гідравл..чний, піктограф..чний
- В косм..чний, троп..чний, пер..ферійний
- Г фантаст..чний, академ..чний, океан..чний

**10. Разом треба писати кожне складне слово рядка**

- А генерал/губернатор, екс/президент, високо/врожайний
- Б зірви/голова, військово/зобов'язаний, першо/курсник
- В авіа/переліт, зовнішньо/політичний, пів/острів
- Г ошад/каса, всюди/хід, народно/господарський

## **ТЕМА 5. СЛОВО ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАЦІЇ**

### **План**

1. Лексичне значення слова у комунікативному аспекті. Стилістичний розподіл лексики.
2. Лексика професійної комунікації. Лексика юридичної комунікації.

3. Суть категорій: «термін» і «термінологія». Поняття юридичної термінології, її ядра і периферії.
4. Порушення смислової точності та її основні причини.
5. Просторічні слова.
6. Синоніми слів, що вживають у правничій комунікації.
7. Пароніми. Міжмовні омоніми.
8. Територіальні та соціальні діалектизми у правничій комунікації.
9. Мовний суржик.
10. Суть категорій: «штампи» й «канцеляризми» та їх характерні моделі.
11. Тавтологія. Плеоназм.

Постійне вживання української мови в різних сферах життя, зокрема і в професійній діяльності, у тому числі і в юридичній сфері, спричинило диференціацію її лексики, тобто функціональне розрізнення, і розмежування щонайменше двох великих лексичних груп, зокрема:

- загальноновживаної лексики;
- лексики обмеженого використання.

**Загальноновживана лексика** – це використання всіма носіями мови слів, які позначають необхідні кожній людині поняття, що пов'язано з побутовим спілкуванням, спілкуванням у суспільному житті (у транспорті, в магазинах, закладах харчування або відпочинку тощо), під час виробничої діяльності та професійного спілкування. Вона не залежить від місця проживання, рівня освіти, фаху тощо.

Загальноновживана лексика є стилістично нейтральною, тобто міжстильовою. Вона може вживатися вільно в усіх функціональних стилях мови, без будь-яких обмежень.

**Лексикою обмеженого вживання називають** лексику, яка пов'язана з функціональними стилями мови і залежить від сфери суспільного життя, де вона вживається. Вона поділяється на:

- **розмовну (комунікативну) лексику**, яка включає слова, розповсюджені в усному мовленні. Її основними властивостями є:
  - слова з експресивно-оцінним значенням, розмовні варіанти лексичних одиниць, наприклад: *фізичка, спатоньки, їстоньки*.
  - наявність таких форм, як вульгаризми, варваризми, жаргонізми і діалектизми. (Варваризми – слова, які мають виразне забарвлення іноземності, наприклад, *респект, хелюу, о'кей, тет-а-тет, хепі енд, мерсі, міні, максі*. Вульгаризми – грубі, лайливі слова, що вживаються в літературній мові (*скотиняка, свиняка, мордяка, вилупився*). Жаргонізми – слова, що мають, на відміну від звичайних слів, специфічну емоційну забарвленість, типу *круто, кльово*). Вищезгадані лексичні вирази вживаються в основному при спілкуванні молоді.
- **книжну лексику** складають слова, які позначені стислою сферою використання і дають мовленню забарвлення офіційно-ділове, науковість і урочистість. Наприклад, такі слова, як *вирішити, усвідомити* мають

характеристику стилістично нейтральних слів. Такі слова вживають у функціональних стилях, які пов'язані з професійною діяльністю. У письмовій формі вони вживаються у таких стилях, як науковий, офіційно-діловий, публіцистичний. А в усній формі книжну лексику використовують для підготовки усних виступів на ділових нарадах, зборах, конференціях тощо.

Мова професійного спілкування, зокрема фахівців з правознавства чи юриспруденції, передбачає широке використання книжної лексики у виробничо-професійній (криміналістичній) діяльності.

### Питання для дискусії:

1. Сформулюйте визначення поняття «професійна лексика» і його місце в стилістичній диференціації лексики.
2. Визначте причини порушення смислової точності.

### Усні вправи:

1. Підготуйте доповідь до 3 хвилин:
  - про просторічні слова.
  - про синоніми в правничій сфері.
  - про поняття «штампи» й «канцеляризми» та їх моделі.
  - про тавтологію і плеоназми тощо.

### Практичні завдання:

**Завдання 1.** Із запропонованими мовними кліше і штампами створіть речення:

Складати повноваження, висувати вимоги, відповідно до, накладати стягнення, безвідповідально ставитися, згідно з...

**Завдання 2.** Серед наведених слів визначте головне слово. Розрізніть відмінності між ними. Які з них можна вживати в мові юриста?

- а) здебільшого, переважно, неодмінно, прерогативно;
- б) правовий, правний, правник, юрист, юридичний;
- в) сфера, галузь, область, місце використання;
- г) голослівний, пустозвон, безпідставний.

**Завдання 2.** Проаналізуйте композицію запропонованої телефонної розмови. Які елементи складають її основу і що необхідно зінити?

- Алло ! Пан Лещенко?
- Так, він у слухавки.
- Це говорить Микола Іванович Садченко.
- Добрий день, пане Садченко. Я рад Вас вітати.
- Я також. Пане Лещенко, я хочу з вами зустрітися зустрітися з важливою справи.
- А коли Ви бажаєте?
- Якщо ви можете, то завтра зранку.

- На жаль, зранку я маю свої справи. Буду вільним після 10-ї години. А після обіду, о 15-й Вас не влаштує ?
- Так, це можливо. О 15-й можу бути у Вас.
- Дуже добре.
- Так. До зустрічі !

### Творче завдання:

1. Сформулюйте власну думку на тему «Мова і її значення в суспільстві», обґрунтуйте ваші думки, доведіть істинність вашого бачення.

### Тестові завдання:

#### 1. Помилки в узгодженні числівника з іменником містяться в словосполученнях рядка:

- А чотири грами, сто сорок дев'ять кілометрів, тридцять нагород  
 Б вісім кілограми, двадцять сім студентів, півтора місяці  
 В двісті один квадратний метр, двадцять дев'ять градусів, тринадцять команд  
 Г сто два відсотки, дві п'яті вартості, п'ятнадцять турнірів

#### 2. Правильно утворено вищий ступінь порівняння всіх прикметників рядка:

- А високий – вищий, поганий – поганіший, широкий – ширший  
 Б чорний – чорніший, вузький – вузчий, низький – нищий  
 В глибокий – глибший, ефективний – більш ефективний, рідний – рідніший  
 Г чистий – чистіший, легкий – легший, важкий – важкіший.

#### 3. Правильно утворено форму родового відмінка однини всіх іменників II відміни рядка

- А соціолога, зв'язка, процесу, злочинця, гендера  
 Б заліку, кодексу, запису, результату, етносу  
 В аргументу, часу, колектива, тренінгу, лобізму  
 Г експерименту, доробку, ресурсу, конфлікта, маргінала

#### 4. Правильною є відмінкова форма числівника

- А трьохста сімдесяти двох  
 Б трьохсот семидесяти двох  
 В трьомстам сімдесяти двом  
 Г трьомастома сімдесятьома двома

#### 5. Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні

- А три курсанта  
 Б півтори доби  
 В одна третя сторінки  
 Г п'ять з половиною тонн

#### 6. Правильно утворено вищий ступінь порівняння всіх прикметників рядка

- А швидкий – швидший, цінний – цінніший, широкий – ширший, милий – миліший

Б короткий – коротіший, молодий – молодший, низький – нижчий, дорогий – більш дорожчий

В активний – активніший, гарний – гарніший, близький – ближчий, добрий – добріший

Г красивий – красивіший, важкий – важкіший, спокійний – спокійніший, модний – модніший

**7. Закінчення -у(-ю) в родовому відмінку однини мають усі терміни рядка**

А вирок, наказ, бандитизм, свідок, (нормативно-правовий) акт

Б кодекс, позов, закон, злочин, доказ

В суд, райвідділ, кримінал, документ, шантаж

Г арбітраж, рапорт, штраф, правопорушник

**8. Правильною є відмінкова форма числівника**

А чотиреста сімдесятьох п'яти

Б чотирьохсот семидесята двох

В чотирьомстам семидесяти двом

Г чотирьомастами сімдесятьома двома

**9. Разом треба писати кожне складне слово рядка**

А альфа/промені, відео/регулятор, фото/сесія

Б теле/зірка, міні/маркет, стерео/кінозал

В макро/космос, радіо/станція, унтер/офіцер

Г супер/яхта, екс/губернатор, біо/кефір

**10. Літеру с на місці пропуску необхідно писати в усіх словах рядка**

А ..хованка, ..чеплення, ..падкування

Б ..тратити, ..прожогу, ..жати

В ..шиток, ..прямувати, ..тоянка

Г ..кувати, не..проста, ..фотографувати

## **ТЕМА 6. КУЛЬТУРА УСНОГО ВИСТУПУ ПРАВНИКА**

### **План**

1. Усне фахове мовлення.
2. Основні правила наголошування слів у сучасній українській мові. Словесний наголос. Фразовий наголос.
3. Виступ перед аудиторією.
4. Імпровізований виступ.
5. Полемічні промови.

Мова є головним засобом зв'язку між людьми. Вона реалізується у процесі мовленнєвої діяльності.

Більшість існуючих на сьогодні мов виявляються в усній та писемній формах. Усна форма мовлення була початковою для людства, яке у процесі трудової діяльності та постійно еволюціонує, потребувало здатності безпосередньо обмінюватися думками.

Мовлення – це один з видів людської діяльності. І для кожної людини воно є різним, адже реалізується індивідом у професійних ситуаціях, у колі друзів, у сім'ї.

І писемна, і усна форми підпорядковані загальномовним нормам, але реалізація цих норм має свої особливості. В усній формі повсякденного мовлення часто вживаються неповні речення, синтаксично нечленовані конструкції, частіше використовуються діалоги. Жести, міміка, інтонація – усе це сприяє взаєморозумінню під час усного мовлення.

Усне мовлення – це форма реалізації мови, яка виражається за допомогою звуків через процес говоріння. До усного фахового мовлення існують певні вимоги, а саме: логічність, ясність, смислова точність, милозвучність, виразність, відповідність між змістом мовлення та мовними засобами, красномовство з урахуванням його доречності, стилістична відповідність між темпом мовлення, силою голосу та ситуацією мовлення.

Усне мовлення у правоохоронній діяльності передбачає знання основ професійної комунікації в усній формі, правил підготовки до публічного виступу. Треба вміти підготувати виступ чи промову; володіти технікою вибору слова для використання у професійній діяльності; доречно використовувати мовні засоби відповідно до функціонально-стильового різновиду і жанру правничого мовлення. Воно реалізується у проведенні виступів, промов, розмов, інструктажів, нарад, спілкуванні з громадянами та представниками засобів масової інформації.

Важливою ознакою культури мовлення є правильність наголошування слів. Помиляючись у наголошуванні, мовець виявляє свою неграмотність, мовленнєву некомпетентність.

Словесний наголос – це виділення за допомогою фонетичних засобів одного з складів слова. В українській мові система наголосів досить складна, адже він є нефіксований, на відміну від інших мов. Вільний (нефіксований) наголос властивий для української, білоруської, сербської, російської, литовської, абхазької, хорватської та інших мов. Наприклад, в українському слові «злочин» – наголос на першому складі, у слові «поліція» – на другому, у слові «зловживання» – на третьому, а у слові «правопорушник» – на четвертому.

Варто звернути увагу на такі закономірності наголошування слів:

1. Іменники середнього роду, утворенні від дієслів, маючи суфікс - *анн*, наголошуються на тому ж складі, що й в інфінітиві. Наприклад: катувАння, зловживАння, виконАння, клопотАння, покараАння, розкрадАння, дізнАння. Однак у двоскладових словах цього типу наголос падає на останній склад: знаннЯ, званнЯ.
2. В іменниках чоловічого роду, що мають префікс, наголос переважно падає саме на нього. Наприклад: рОзмір, зАпит, нАклеп, рОзтин, БЕзліч, вІдлік, вІдтиск.
3. У деяких словах іншомовного походження наголошується останній склад. Наприклад: діалОг, монолог, квартАл, каталОг, некролОг.

Фразовий наголос – це різновид наголосу, виділення слова в реченні посиленням артикуляції, зміною висоти голосового тону і збільшенням тривалості словесного наголосу у певній синтаксичній позиції.

Виступ перед аудиторією для промовця – це участь в обговоренні певної проблеми. Важливо, щоб виступ був заздалегідь підготовленим, торкався декількох проблем, висвітлених у доповіді, та відповідав певним вимогам: лаконізм, фрагментарність, критичне спрямування, полемічність.

Імпровізований виступ – виступ спонтанний, без спеціальної підготовки.

Роль словесної імпровізації у публічних виступах є надзвичайно важливою, адже імпровізація є способом активізації уваги аудиторії.

Промовець повинен вміти говорити на будь-яку тему без попередньої підготовки, і це вміння – словесно імпровізувати – зазвичай приходить з досвідом. Бо лише освічена та ерудована людина здатна підхопити розмову на будь-яку тему і скерувати її у бажаному руслі.

Коли промовець, виступаючи з цікавою, але складною темою, помічає, що слухачі втомилися, емоційно напружені, варто дати аудиторії відпочити, розповісти історію чи випадок з власного життя, можливо, запитати у слухачів їхню думку. Будь-яка розповідь, навіть випадок, що трапився з промовцем по дорозі, вранці вдома, у транспорті, допоможе послабити напруження аудиторії. Допустимо використовувати гумор, цитати з гуморесок, анекдотів. Це дуже вдалий прийом і для активізації уваги, і для відпочинку аудиторії.

Будь-яка вдала імпровізація створює позитивний імідж промовця.

Полемічна промова – це усний виступ з метою висловлення певної інформації, яка має за мету вплив на розум, волю і почуття слухачів. Для посилення впливу на аудиторію промовець може застосовувати різноманітні засоби: яскравість, оригінальність мовлення, використання невербальних засобів комунікації, дотепні жарти, експромти, імпровізація, невимушеність та безпосередність спілкування.

### ***Законспекуйте!***

Усне мовлення – це форма реалізації мови, яка виражається за допомогою звуків через процес говоріння.

Словесний наголос – це виділення за допомогою фонетичних засобів одного з складів слова.

Фразовий наголос – це різновид наголосу, виділення слова в реченні посиленням артикуляції, зміною висоти голосового тону і збільшенням тривалості словесного наголосу у певній синтаксичній позиції.

Виступ перед аудиторією для промовця – це участь в обговоренні певної проблеми.

Імпровізований виступ – виступ спонтанний, без спеціальної підготовки.

Полемічна промова – це усний виступ з метою висловлення певної інформації, яка має за мету вплив на розум, волю і почуття слухачів

### **Питання для дискусії:**

1. Що вам відомо про умови і причини виникнення усної форми мовлення?
2. Яким є практичне значення знань про специфіку функціонування усної форми мовлення?
3. Якими можуть бути наслідки помилок в усному мовленні майбутнього правоохоронця?

### **Усні вправи:**

**Завдання 1. Передайте усно українською мовою основний зміст тексту.**

#### **Варіант 1.**

Із самого початку свого призначення на посаду директора НПП Шиян О.О. не зробив жодного кроку щодо реалізації заходів з будівництва адміністративного приміщення з візит-центром та господарськими спорудами в с. Студенок Ізюмського району Харківської області (на розроблення проектно-кошторисної документації по його будівництву витрачено 397,0 тис. гривень бюджетних коштів, Студеноцькою сільською радою Ізюмського району НПП надано земельну ділянку в постійне користування під таке будівництво, були проведені тендерні процедури з визначення виконавця робіт, хоча з незалежних від адміністрації причин будівництво так і не розпочалося), аргументуючи це тим, що таке будівництво є неперспективним, буде проводитись на околиці села за межами туристичних маршрутів.

#### **Варіант 2.**

Від початку свого перебування на посаді директора НПП, Шиян О.О., скаржачись на низьку ефективність праці окремих працівників Національного парку, не зважає, що сам в ряді випадків власноруч формує неробочу атмосферу, повну інтриг, тиску на окремих працівників, які мають власну думку, та на належному професійному рівні виконують свої посадові обов'язки, а не «побажання» директора. Внаслідок чого у колективі запанувала недовіра один до одного, а досвідчені працівники, які з перших днів функціонування установи доклали чимало зусиль для її становлення, не витримують тиску та звільняються. У багатьох випадках думка більшості колективу не враховується, права працівників нівелюються й прийнятними стають практики «витравлення» або «виживання» саме тих людей із роботи, хто воліє порядно працювати.

**Завдання 2 . Підготуйте усну доповідь (3-5 хвилин):**

1. Культура усного ділового мовлення працівника поліції.
2. Проблема застосування державної мови у документах.



3. Неологізми та запозичення у юридичній лексиці
4. Юридичні терміни у документах.
5. Професійна лексика поліцейського.

### **Практичні завдання:**

#### **Завдання 1. Доберіть синоніми до поданих слів**

Акциз, кон'юктура, адміністрація, бізнесмен, аргумент, акція, вексель, конкуренція, кореспонденція.

*Для довідки* обставини, умови; доказ; правління; підприємець; боргове зобов'язання, змагання; непрямий податок, листування; пай, частка.

#### **Завдання 2. Перекласти українською мовою словосполучення, ввести їх у речення.**

Между тем, на повестке дня, не по времени, по делам службы, по истечению срока, действующее законодательство, косвенные результаты, принять к сведению, в адрес, из-за неосторожности, продолжался в течение трех часов, в соответствии с правилами техники безопасности.

#### **Завдання 3. Відредагуйте речення.**

1. Необхідно постійно приймати міри щодо поліпшення обслуговування населення.
2. На місті злочину посеред двору було знайдено декілька монет.
3. Начальник підписався на кілька періодичних видань.
4. Начальникам відділів підприємства на протязі місяця необхідно підготувати звіти про виконану роботу.
5. Більша частина активу колективу осталася і продовжують свою справу.
6. Місцеві власті заборонили проведення зустрічей.

### **Творчі завдання:**

**Усно проаналізуйте текст Указу Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» за планом:**

1. Яке значення мають терміни: документ, реалізація, забезпечення, мовно-культурна експансія, чинник, органи державної влади, мовна свідомість, державна мова?
2. Які терміни переважають – прості чи складні?
3. Наведіть приклади іншомовних слів, що вживаються у функції термінів.
4. Обґрунтуйте граматичну оформленість термінів.

### **Тестові завдання:**

- 1. ПОРУШЕНО** правила наголошування у рядку:  
А вИзвольний

- Б корИсний
- В шОвковий
- Г вирАзний

2. **ПОРУШЕНО** правила наголошування у рядку:

- А оптОвий
- Б ринкОвий
- В фаховИЙ
- Г черговИЙ

3. **ПОРУШЕНО** правила наголошування у рядку:

- А наскрізнИЙ
- Б текстовИЙ
- В роздрібнИЙ
- Г добовИЙ

4. **Лексичну помилку допущено в рядку**

- А розплющувати очі
- Б відмикати замок
- В відкривати двері
- Г відкривати рахунок

5. **Лексичну помилку допущено в рядку**

- А бігати по вулицям
- Б о дев'ятій годині
- В провідний спеціаліст
- Г виокремити свої пріоритети

6. **НЕМАЄ** лексичної помилки

- А відмічати свято
- Б на протязі
- В отримувати освіту
- Г винаймати квартиру

7. **НЕМАЄ** лексичної помилки

- А призводить до
- Б здавати іспити
- В зустрічаються помилки
- Г все рівно

8. **НЕМАЄ** лексичної помилки

- А устарівша техніка
- Б померший
- В виконана робота
- Г плодючі чорноземи

9. **НЕМАЄ** лексичної помилки в рядку

- А вклад у розробку
- Б добитися мети
- В поставили завдання
- Г за виключенням

10. **НЕМАЄ** лексичної помилки в рядку

- А піднімаються проблеми
- Б заключення угоди
- В в розстрочку
- Г скасування закону

## ТЕМА 7. ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ

### План

1. Писемне мовлення у діяльності юриста.
2. Особливості перекладу юридичних текстів.
3. Правопис іншомовних слів при перекладі.
4. Правопис слов'янських прізвищ українською мовою при перекладі.
5. Основи редагування юридичного тексту.

*Писемне мовлення* – мовлення, зафіксоване на папері за допомогою спеціальних графічних знаків. Особливості писемного мовлення полягають в тому, що воно виступає вторинним щодо усного мовлення. Усне мовлення виникло раніше за писемне і виступає джерелом писемного мовлення.

Писемне мовлення призначено суб'єктові комунікації і спирається на його зорове сприйняття. Його метою є точне відтворення і сприйняття висловлень, а серед особливостей – перевага вживання непрямої мови. Пряму мову використовують за необхідності процитувати нормативного документа.

Писемне мовлення має у своєму розпорядженні систему знаків і символів, які використовуються для відтворення необхідної інформації – літери українського алфавіту, наукові символи, схеми тощо. Різноманіття символів дозволяє зафіксувати інформацію і забезпечити її збереження та відтворення у просторі й часі. З написаним текстом можна за необхідності працювати – змінювати його, виправляти, поліпшувати.

На писемне мовлення впливає розумова діяльність: створення речення з одночасним відбором різних елементів, вибором вдалих слів, добором синонімів чи антонімів – це непросте завдання. Водночас писемне мовлення обмежено в інтонаційних можливостях, бо жоден штучний символ, що використовується на письмі, не здатен передати інтонації, якою наділене усне мовлення.

Основною одиницею писемного мовлення, тобто реальною формою його прояву, є текст. Останній поділяється на відрізки, об'єднані змістом і будовою, та на абзаци, що містять речення, об'єднані між собою граматичними та смисловими зв'язками.

Серед особливостей писемного мовлення виділяють:

1. Спирання на усне мовлення як на своє джерело.
2. Відтворення мовлення іншої особи, фіксація висловленої кимось думки.
3. Фіксація висловленого за допомогою літер, цифр, знаків, символів, графіків тощо, за допомогою чого інформація сприймається зором.

4. Використовуючи писемну форму мовлення, людина може повернутися до вже написаного тексту, перечитати його, виправити. У зв'язку з цим посилюються і вимоги до тексту: в ньому не повинно бути невдалих слів, неточних слів, невідповідних в даному контексті, випадкових слів. Адже в автора є можливість повернутися до написаного й виправити помилки.
5. Писемна форма дозволяє чітко поділити тексти за сферами спілкування.
6. Використання засобів суб'єктивно-емоційних оцінок, зокрема в художньому стилі.
7. Великі можливості щодо відтворення і дублювання того чи іншого тексту
8. Спеціальна обробка тексту. Адже написаний текст виступає одностороннім контактом відносно до невизначеної аудиторії. Тому дуже важливо ретельно шукати необхідні мовні засоби, звертати увагу на норми орфографії та пунктуації.

### ***Законспекуйте!***

Серед головних рис офіційно-ділового стилю мовлення залишаються стандартність, нейтральність тону мовлення, чіткість і точність висловлення, лаконічність, стислість і послідовність викладу інформації, документальність, дотримання реквізитів, чітка регламентація тексту (параграфи, пункти, підпункти), невживання авторських мовних ознак. Особливо це позначається в писемній формі мовлення і, зокрема, при написанні ділових паперів.

При створенні писемної форми ділових паперів, окрім дотримання загальних норм української мови, необхідно приділяти увагу вживанню стійких словосполучень, правильному вибору лексичних одиниць і подібному.

Особливістю писемного мовлення є відсутність співрозмовника під час висловлення думки, що вимагає від створювача тексту надмірної уваги до правильності вживання лексичних засобів.

### **Питання для дискусії:**

1. Визначте основні відмінності між писемним та усним мовленням юриста.
2. На які особливості писемного мовлення варто звертати увагу в першу чергу?

### **Усні вправи:**

1. Підготуйте доповідь до 3 хвилин:
  - про особливості перекладу юридичних текстів.
  - про правопис іншомовних слів при перекладі.
  - про правопис слов'янських прізвищ українською мовою при перекладі.
  - про основи редагування юридичного тексту тощо.

### Практичні завдання:

**Завдання 1.** З'ясуйте за допомогою «Тлумачного словника сучасної української мови» значення запропонованих слів, доберіть до кожного слова можливу кількість синонімів. Запам'ятайте ці слова!

Люб'язний, чемний, ввічливий, коректний, привітний, вихований, тактовний, шляхетний, галантний.

**Завдання 2.** Запишіть наведені вислови українською мовою. Визначте різницю у значенні словосполучень. За необхідності скористайтесь словником.

Гражданское общество, гражданский долг, гражданский кодекс, гражданский брак; дружелюбные отношения, межгосударственные отношения, внимательные отношения (к знакомым); крупный план, крупные достижения, крупный деятель, крупный вопрос; общие усилия, общие проблемы, общие вопросы права.

**Завдання 3.** За «Словником труднощів української мови» з'ясуйте різницю між значеннями поданих слів, складіть з ними речення.

Громадський – громадянський, цивільний – цивілізований, відмінити – скасувати, дефект – недолік – вада, загальний – спільний, знаходитися – перебувати

### Творчі завдання:

На основі наведених прислів'їв сформулюйте правила мовленнєвого етикету.

1. Або розумне казати, або зовсім мовчати.
2. Від красних слів язик не відсохне
3. Дорожчий привіт, ніж обід
4. М'які слова і камінь крушать

### Тестові завдання:

**1.** Допущено помилки в утворенні форми давального відмінка однини всіх іменників II відміни рядка

А керівникові факультету Іващuku

Б директору театру Іванову

В начальникові Корнієнку С. В.

Г міністрові Авакову А. Б.

**2.** Закінчення -а(-я) в Р. в. однини набудуть всі іменники II відміни у рядку

А бюрократизм, документ, закон,

Б інститут, метод, принцип,

В акціонер, долар, процент, цент

Г аванс, примус, акредитив

**3. У наведеному реченні наявні наступні пунктуаційні помилки: *Наступного дня тодішнього Президента України, Віктора Януковича, було визнано таким що самоусунувся від виконання своїх обов'язків***

А помилок немає

Б потрібна кома перед сполучником *що*

В потрібна кома після слів *Наступного дня*

Г слова *Віктора Януковича* не потрібно виділяти комами, після слова *таким* потрібна кома

**4. Дієприслівниковий зворот вжито неправильно у реченні рядка**

А Аналізуючи результати голосування, вони виявились недостовірними

Б Найпереконливіше аргументуючи власні досягнення, кандидат переміг

В Встановивши точні дати надання звіту, ви уникнете зволікання.

Г Знаючи всі умови, він швидко вирішив завдання.

**5. Неправильне вживання іменника у формі Д. в. однини II відміни наявне в рядку**

А ректорові Фоменку А. Є.

Б соціологові Шевчуку А. Р.

В історика Андрієнку Р. Т.

Г прибиральникові Івану

**6. З дефісом потрібно писати всі слова рядка**

А міні(програма), (дво)ярусний, (екс)президент,

Б художньо(естетичний), (псевдо)художник, навчально(виховний), (народно)господарський

В науково(технічний), світло(блакитний), розрахунково(касовий)

Г вічно(зелений), (екстра)ординарний, радіо(станція).

**7. Визначте наявність пунктуаційних помилок у реченні:**

*Мовна політика, сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій спрямованих на регулювання мовних відносин у країні, або на розвиток мовної системи у певному напрямі*

А помилок немає

Б допущено 1 помилку: після слова *політика* потрібно поставити тире замість коми

В допущено дві помилки: після слова *політика* потрібно поставити тире замість коми, поставити кому після *дій*

Г допущено три помилки: після слова *політика* потрібно поставити тире замість коми, поставити кому після *дій*, прибрати кому перед *або*

**8. Дієприслівниковий зворот вжитий неправильно у реченні рядка**

А Закінчивши університет, я отримав призначення на роботу.

Б Навчаючись на юридичному факультеті, багато часу забирала громадська робота.

В Спостерігаючи за поведінкою мишей, можна дізнатися багато нового.

Г Вивчивши запропоновану літературу, ми змогли визначити подальші шляхи.

**9. Виділене слово вжите в невластивому йому значенні в реченні**

- А Три словника **присутні** в кабінеті.  
 Б Приймальна комісія **розташована** на дугому поверсі.  
 В Одесу **називають** одним з найпопулярніших курортів.  
 Г Керівник фірми **перебуває** за кордоном.

### 10. НЕ ПОТРЕБУЄ редагування речення

- А Університети активно впроваджують у навчальний процес інтерактивні технології.  
 Б Ми рахуємося з чужою думкою.  
 В Ще й досі тривають дискусії та суперечки лікарів щодо вакцинації.  
 Г Тішить око ця найбільш найпрекрасніша картина.

## ТЕМА 8. НОРМАТИВНІСТЬ УЖИВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ САМОСТІЙНИХ ЧАСТИН МОВИ

### План

1. Особливості вживання граматичних форм іменника у професійній діяльності.
2. Особливості вживання граматичних форм прикметника у професійній діяльності.
3. Особливості вживання граматичних форм числівника у професійній діяльності.
4. Особливості вживання граматичних форм займенника у професійній діяльності.
5. Особливості вживання граматичних форм дієслова у професійній діяльності.

Однією з важливих ознак культури усного і писемного спілкування є граматична правильність, тобто дотримання унормованих правил змінювання слів та їх творення, побудови словосполучень і речень.

Морфологія та синтаксис становлять граматику сучасної української літературної мови.

В українській мові десять частин мови, з яких шість повнозначних (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник), три неповнозначних (прийменник, сполучник, частки) та вигук.

*Іменник* – повнозначна частина мови, що означає предмети, явища, абстрактні поняття, відповідає на питання *хто?*, *що?*

За значенням іменники поділяються на назви істот (відповідають на питання *хто?* – *батько, студент, актор*) і назви неістот (відповідають на питання *що?* – *вікно, ліс, осінь*).

За характером відмінкових закінчень іменники в українській мові поділяються на чотири відміни.

До I відміни належать іменники жіночого, чоловічого й подвійного роду з закінченням *-а(я)*: *білка, липа, Микола, Оксана, Ілля, суддя, стаття*.

Залежно від кінцевого приголосного основи іменники I відміни поділяються на три групи: тверду, м'яку й мішану.

До II відміни належать іменники чоловічого роду з нульовим закінченням (*хліб, край, корінь*) та з закінченням *-о, -е* (*Дніпро, сомище*), іменники середнього роду з закінченням *-о, -е* (*око, горе*) та *-я* (*весілля, листя*).

Залежно від кінцевого приголосного основи іменники II відміни поділяються на три групи: тверду, м'яку й мішану.

До III відміни належать іменники жіночого роду з нульовим закінченням у називному відмінку однини (*ніч, любов*) та іменник мати. Іменники третьої відміни на групи не поділяються.

До IV відміни належать іменники середнього роду із закінченням *-а(я)*, які при відмінюванні набувають суфіксів *-ат* (*теля, ягня, дівча*) або *-ен* (*ім'я, плем'я*).

Віддієслівні іменники є необхідним і виправданим мовним засобом ділового стилю. Заміна всіх віддієслівних іменників дієслівними формами неможлива. Але недоречне вживання віддієслівних іменників у межах ділового стилю викликає цілком справедливий нарікання.

Проте деякі властивості віддієслівних іменників роблять їх необхідними для ділового стилю, закріплюють за офіційним діловим писемним спілкуванням. Насамперед, цьому сприяє здатність віддієслівного іменника називати не конкретну дію, а загальне уявлення, поняття про неї, порівняйте:

*давати вказівки вказувати;*

*зробити огляд оглянути.*

Найчастіше віддієслівні іменники входять до складу готових усталених кліше ділового стилю.

Викликають труднощі в діловому стилі не тільки пошуки потрібного слова, а й вибір граматичної форми.

При виборі роду іменників бажано орієнтуватися на такі правила:

1. Офіційними, основними назвами посад, професій, звань служать іменники чоловічого роду: *секретар, директор, професор*. У ділових офіційних документах вони вживаються незалежно від статі особи, позначуваної цим іменником (*зарахувати тов. Іванову О.П. на посаду викладача*);
2. Текст набуває офіційного характеру, якщо слова, залежні від найменування посади, узгоджуються з цим найменуванням у формі чоловічого роду, і в тих випадках, коли мова йде про жінку (*головний технолог дозволив*). Проте якщо в документі вказується прізвище жінки, яка займає названу посаду, то підпорядковані слова (це, звичайно, дієслова) узгоджуються з прізвищем і вживаються у формі жіночого роду (*головний технолог Іванова О.П. дозволила*);
3. Не вживаються в офіційних ділових паперах найменування осіб за ознакою місця проживання або місця роботи: *сельчани, заводчани*. Ці слова є



розмовними варіантами офіційних найменувань (*мешканець села, заводські робітники*).

У ділових паперах зустрічаються випадки необґрунтованого вибору числа іменників.

Однина іменника може вживатися на позначення не одного, а багатьох предметів (*зібрано цукрового буряка на площі*). У цих випадках однина служить засобом узагальнення, вона вказує на цілісність, нерозчленованість ряду однорідних предметів. Якщо ж якась невизначена кількість однорідних предметів є внутрішньо розчленованою (такою, що її можна рахувати або якось вимірювати), тоді слід використовувати форми множини (*... партію дитячих трикотажних костюмів надіслано...*).

Деякі речовинні іменники (*масло, сіль, вино*) набувають невластивих видів, сортів, типів речовин (*мінеральні солі, сухі вина*). Таке вживання форм множини в ділових документах не вважається порушенням норм літературної мови.

При **відмінюванні** іменників найбільше помилок випадає на форми давального відмінка однини іменників чоловічого й середнього родів. Іменники чоловічого роду у давальному відмінку однини мають паралельні закінчення: *-ові (-еві, -єві)* і *-у (-ю)*. У діловому стилі виразно переважає закінчення *-у (-ю)*: *директору*, документу (хоч цілком можлива й така форма: *директорові, документові*). Перевага віддається закінченням *-у (-ю)*, *-і*, оскільки вони, як правило, вживаються в усіх стилях, крім розмовного та художнього.

Багато помилок припадає на закінчення родового відмінка однини іменників чоловічого роду, де одні з них мають закінчення *-а (-я)*: *абзаца, документа*, а інші – *-у (-ю)*: *протоколу, факту*; до того ж багатозначний іменник може мати дві різні форми в родовому відмінку: *нема аркуша паперу – ділового папера*. Закінчення родового відмінка фіксують, як правило, усі словники, тому це легко встановити.

*Прикметником* називається повнозначна частина мови, яка виражає ознаку або властивість предмета.

Прикметники змінюються за родами, відмінками й числами.

У реченні прикметники виступають найчастіше узгодженими означеннями, частиною іменного складеного присудка.

У діловому стилі переважають відносні прикметники (якісних значно менше). Проте оскільки якісні прикметники все ж вживаються, то доводиться утворювати від них ступені порівняння (тобто форму для вияву більшої чи меншої міри якості). В українській мові ці форми можуть бути однослівними, синтетичними (*високий, вищий, найвищий*) і двослівними, аналітичними (*високий, більш високий, найбільш високий*).

У діловому стилі ступінь більшого чи меншого вияву якості передається, звичайно, аналітичною формою (за допомогою прислівників *більш, менш, далеко, надто, дуже* та ін.), оскільки утворення таких форм

практично можливе від усіх якісних прикметників; ці форми вільно відмінюються й широко вживаються в ролі означень; вони сприймаються як стилістично нейтральні, в той же час як однослівні форми мають чітке розмовне забарвлення.

При вживанні ступенів порівняння треба враховувати смислову відмінність між прислівниками. Так, *дуже* і *самий* вказує на абсолютний ступінь вияву ознаки; *найбільш* - вказує на відносний ступінь вияву ознаки (*менш* - *більш* - *найбільш*).

*Числівником* називається повнозначна самостійна частина мови, яка означає абстрактну математичну кількість (*сім, дванадцять, сорок п'ять*), кількість предметів (*сім документів, дві інструкції*) або порядок при лічбі (*п'ятий урок*).

Числівники змінюються за відмінками. У реченні числівники можуть бути головними та другорядними членами.

За значенням числівники поділяються на кількісні й порядкові.

Числівники граматично пов'язуються з іменниками. Вони або керують іменниками, або узгоджуються з ними.

1. Числівник *один* узгоджується з іменниками у роді, числі і відмінку: (*один день, одна година, одне (одно) слово*).

2. Числівник *два* вживається у двох родових формах: одна й та ж форма для чоловічого і середнього роду - *два (горобці, вікна)*, інша - для жіночого роду - *дві (вільхи, картоплини)*.

3. Числівники *два, три, чотири*, вступаючи у граматичні зв'язки з іменниками, вимагають від них форми називного відмінка множини: *два явори, три калини, чотири яблуні*. Означення при іменниках може бути у формі називного або родового відмінка множини: *два старі (старих) дуби, три червоні (червоних) жоржини, чотири високі (високих) груші*.

У ділових паперах доводиться мати справу з великою кількістю числових назв. Нагадуємо основні правила їх запису.

1. Простий кількісний числівник, який називає однозначне число (без вказівки на одиницю виміру) в запису відтворюється словом, а не цифрою (наприклад, *дефектних виробів ...повинно бути не більше двох*).

2. Складні і складені числівники, звичайно, записуються цифрами, крім тих випадків, коли ними починається речення (порівняйте: *Було забраковано 28 виробів з цієї партії. Двадцять вісім виробів з цієї партії було забраковано.*).

3. Запис порядкових числівників відрізняється від запису кількісних. Якщо запис ведеться арабськими цифрами, то порядковий числівник вводиться в текст з відмінковим закінченням (наприклад, *по 3-му класу точності*).

4. Деякі порядкові числівники для розрізнення позначаються в документах за допомогою римських цифр, проте вже без відмінкових значень (наприклад, подекуди записують порядкові номери місяців, кварталів).

5. Складні слова, перша частина яких - цифрове позначення, можуть писатися комбіновано: *100-процентний, 50-кілометровий*, дозволяється другу частину таких назв скорочувати, якщо це одиниця виміру: *50-км*.

*Займенником* називається повнозначна самостійна частина мови, яка вказує на предмет (*він, ти, ми*), ознаки (*той, всякий*), кількість (*скільки, стільки*), але не називає їх.

Займенники співвідносні з іменниками, прикметниками, числівниками.

Займенники змінюються за відмінками, деякі - за родами й числами (*я, мене, наш, наша, наші*).

У реченні займенники виступають у ролі головних і другорядних членів.

Кількість займенників у лексичному складі української мови порівняно з іншими повнозначними частинами мови невелика, але вживаються вони дуже часто.

Переважає більшість документів пишеться від імені установи, підприємства, організації (тобто від першої особи множини). Проте займенник *ми* в цій ситуації, як правило, пропускається; ділові листи, наприклад, часто починаються дієсловом у першій особі множини (наприклад, *просимо..., повідомляємо...*).

Займенник *Вам* у конструкціях типу *надсилаємо Вам для ознайомлення* опускається, що й створює загальне враження об'єктивності викладу, типової для ділового стилю.

У діловому стилі авторське *ми* застосовується в тих випадках, коли є потреба пом'якшити категоричність тону (наприклад, *ми приходимо до таких висновків*).

Займенник свій часто буває зайвим у діловому документі, він дублює вже наявне в тексті слово.

Прикметник *окремий* іноді вживається замість неозначеного займенника *деякий* (*окремі підприємства, окремі товариші*). Не слід забувати, що основне значення прикметника *окремий* – це "незалежний"; бувають випадки, коли це значення виходить на перший план, тоді текст документу стає двозначним, наприклад, *тов. ... виконував окремі завдання (незалежні від завдань, що їх одержала група, деякі завдання, з тих, що одержала група?)*. Такої двозначності слід уникати.

*Дієслово* це повнозначна самостійна частина мови, яка означає дію або стан предмета як процес.

Дієслово має граматичні категорії роду, особи, числа, як і інші частини мови, але воно має ще і властиві тільки йому граматичні категорії: виду, перехідності - неперехідності, стану, способу, часу.

Найпоширенішою дієслівною формою в ділових паперах є дієслово теперішнього часу із значенням позачасовості, яке стоїть у першій або третій особі множини (*ми вимагаємо, дирекція звертається*).

Теперішній час вживається ще на позначення майбутнього, коли підкреслюється обов'язковість (*нарада розпочинається о 10 годині*).

Недоконаний вид у ділових паперах, як правило, позначається складеними формами (*будуть здійснюватися, буде розпочинатися*).

Наказовий спосіб в українській літературній мові виражається цілим рядом форм: власне наказовими формами, формами дійсного способу із значенням наказовості й відповідною інтонацією (*ідемо! пішов!*), інфінітивом (*встати!*), лексичними засобами (*проїзд заборонено*).

Цілком очевидно, що ступінь категоричності висловлюваної вимоги при використанні цих засобів змінюється в дуже широких межах: від ввічливої поради, побажання до категоричного наказу; вибір способу оформлення наказу залежить насамперед від стилю, призначення тексту, а також від норм мовного етикету.

*Дієприкметник* це форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією. За будовою, граматичними ознаками і синтаксичною функцією дієприкметники близькі до прикметників.

У реченні дієприкметники виконують функцію означення або іменного складного присудка.

Дієприкметник із залежними словами називається дієприкметниковим зворотом, який на письмі виділяється комами залежно від місця знаходження.

*Дієприслівник* це незмінювана форма дієслова, яка пояснює в реченні дієслово, вказуючи на додаткову дію.

Дієприслівник має ознаки дієслова і прислівника.

Дієприслівники з пояснюючими словами називаються дієприслівниковим зворотом, який на письмі виділяється комами, незалежно від місця знаходження.

В офіційно-діловому стилі мови часто вживають дієприкметникові звороти з метою лаконічності вислову і точності відтворення думки.

### **Законспекуйте!**

*Іменник* – повнозначна частина мови, що означає предмети, явища, абстрактні поняття, відповідає на питання *хто?*, *що?*

*Прикметником* називається повнозначна частина мови, яка виражає ознаку або властивість предмета.

*Числівником* називається повнозначна самостійна частина мови, яка означає абстрактну математичну кількість, кількість предметів (*сім документів, дві інструкції*) або порядок при лічбі (*п'ятий урок*).

*Займенником* називається повнозначна самостійна частина мови, яка вказує на предмет (*він, ти, ми*), ознаки (*той, всякий*), кількість (*скільки, стільки*), але не називає їх.

*Дієслово* це повнозначна самостійна частина мови, яка означає дію або стан предмета як процес.

### Питання для дискусії:

1. Назвіть особливості іменників чоловічого роду другої відміни однини.
2. Назвіть значення та особливості кличного відмінка у діловому мовленні.
3. Які з розрядів прикметників не вживаються у діловій сфері і чому?
4. Якою частиною мови можна замінити присвійні прикметники? Наведіть прилади.
5. Назвіть основні правила написання числівників у діловому мовленні.
6. Яке значення має числівник у право діловій сфері?
7. Що таке дієприкметник? Які функції може виконувати дієприкметник у реченні?
8. Що таке дієприслівник? Які синтаксичні функції він виконує?

### Усні вправи:

**1. Складіть мінітвори (5-6 речень різного типу) на одну із запропонованих тем, використовуючи форму родового відмінка однини іменників чоловічого роду:**

- «Моя професія».
- «Слова – теж вчинки».
- «Пам'ятний день у моєму житті».
- «Рідна мова – найбільше багатство».
- «Якою я уявляю освіту майбутнього».
- «Я і поліція».
- «Мій життєвий вибір».
- «Що би я хотів/хотіла змінити у нашому суспільстві».

**2. Продовжіть речення:**

- Діяльність поліції будується на принципах...
- Нині молодь, здебільшого...
- Загострення криміногенної ситуації в Україні...
- Правовою основою діяльності поліції є ...
- У державі, яка будує громадянське демократичне суспільство...

### Практичні завдання:

**Завдання 1. Запишіть подані слова у кличному відмінку.**

Петро Михайлович, голова зборів, доповідач, пан директор, шановний президент компанії, Юрій, Юрась, генерал-полковник.

**Завдання 2. Запишіть числівники словами.**

3/4 склянки, 4/9 метра, 1,5 літра, 13,2 тонни, 40-% розчин, 400 грамів води, на 28 місяцях, , 1 2/5 виграшу, з 367 постраждалими, на 285 місяцях, у 1654 виборців, 11 фермерів, 39 місць, 155 кілометрів, 14 асоціацій, 263 випускники школи.

**Завдання 3. Утворіть і запишіть можливі форми дієприкметників і дієприслівників від дієслів.**

Працювати, звільнити, дихати, полити, з'ясувати, затримати, призначити, звітувати, розкрити, написати, виявити, переробити, будувати, постачати, обирати, супроводжувати, застосовувати, проголошувати, друкувати, використовувати, підписувати, укладати.

**Завдання 4. Виправте помилки в словосполученнях.**

Працювати по сумісництву, по багатьом причинам, перевірка по групам, по результатам підсумків, по закінченні першого курсу, по вині керівництва, юрист по освіті, по новому методу, по дорученню замовника, заходи по боротьбі із злочинністю, підписка на газети, нам ще платять за вредність, треба зробити пару оборотів, прибори не працюють, директор приймає по службовим справам з трьох годин, документ включає важливі відомості.

**Завдання 5. Випишіть по 5-6 речень із Конституції та Закону України «Про поліцію», де б мали місце дієприслівники та дієприслівникові звороти; дієприкметники та дієприкметникові звороти.**

**Завдання 6. Поясніть різницю між словами:**

прохати – просити,  
променевий – променистий,  
абориген – автохтон – тубілець,  
авторитетний – престижний,  
багато – чимало,  
брифінг – прес-конференція,  
витрати – видатки – втрати – затрати – збитки,  
видатний – визначний – відомий

**Творчі завдання:**

**Запишіть подані словосполучення у формі звертання. Складіть з ними 5 офіційних листів різних видів (лист - запит, лист - подяка, лист-прохання, лист - вітання, лист-запрошення).**

Ганна Михайлівна, добродій Яремчик, Іван Олександрович, пані Ярослава, колега Степан, товариш лейтенант, панна Олеся.

**Тестові завдання**

**1. Позначте, у якому рядку всі іменники у формі родового відмінка однини мають закінчення - а, я:**

- А відсоток, грам, атлас, сад;
- Б метр, промовець, завод, комітет;
- В Київ, інститут, Донбас, спорт;
- Г син, косинус, мільйон, Дінець.

**2. Позначте, у якому рядку всі іменники у формі родового відмінка однини мають закінчення - у, ю:**

А Львів, конус, атом, біль;

Б алфавіт, бальзам, ансамбль, вітер;

В гектар, район, Луцьк, доповідач;

Г комітет, кілограм; сад, жовтень.

**3. Чоловічі імена по батькові утворюються:**

А за допомогою суфіксів -евич, -евич;

Б за допомогою суфіксів -івич, -івич;

В за допомогою суфіксів -ович, -йович;

Г за допомогою суфіксів -ьович, -евич.

**4. Жіночі імена по батькові утворюються:**

А за допомогою суфіксів -івна, -ївна;

Б за допомогою суфіксів -евна, -евна;

В за допомогою суфіксів -ьовна, -йовна;

Г за допомогою суфіксів -овна, -йовна.

**5. Позначте рядок, у якому всі іменники пишуться разом (за новим правописом):**

А норд/вест, міні/футбол, максі/спідниця, пів/місяця;

Б блок/система, людино/день, кіловат/години, пів/аркуша;

В вербо/ліз, верто/літ, авто/страда, чорно/зем;

Г сто/річчя, напів/сон, купівля/продаж, пів/дюжини.

**6. Позначте, у якому рядку всі слова пишуться з подвоєними літерами:**

А знан..я, священ..ний, істин..ний, від..зеркалювати;

Б студен..ний, туман..ий, чавун..і, тьмян..ний;

В закінчен..ий, знан... ,перед..ень, над..ніпряньський;

Г холодн..і, олов'ян..ий, рослин..ість, незрівнян..ний.

**7. Позначте, у якому рядку всі займенники пишуться через дефіс:**

А будь/що, котрий/небудь, хто/небудь, хтозна/який;

Б де/який, казна/з/ким, де/хто, хто/небудь;

В аби/хто, аби/який, будь/у/кого;

Г хто/сь, який/сь, казна/при/кому, будь/котрий.

**8. Числівники два, три, чотири, які узгоджуються з іменниками чоловічого роду вимагають:**

А називного відмінка множини (два метри);

Б родового відмінка однини (два метра);

В збірної форми числівника (двоє метрів);

Г родового відмінка множини (два метрів).

**9. В українській мові НЕ ІСНЮЮТЬ форми дієприкметників у варіанті**

А благаючий, квітучий

Б піднятий, забутий

В почорнілий, зів'ялий

Г змелений, поділений

**10. Потребує редагування речення**

- А Вишиті на рушнику візерунки відображали духовний світ народу.
- Б Пануюча в ХІХ столітті теорія про світоустрій виявилася хибною.
- В Останнім словом техніки в будівництві став крокуючий екскаватор.
- Г Добрими намірами вимощена дорога до пекла.



## РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

### Основні нормативні акти:

- 1.1. Конституція України
- 1.2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 №1556-VII
- 1.3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VII
- 1.4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04. 2019 №2704-VIII

### 2. Підручники:

- 2.1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. К.: Академія, 2006. 342с.
- 2.2. Грицай І. О., Царьова І. В. Юридична риторика: екскурс в історію вчень та понять: підручник. К.: Хай-Тек Прес, 2018, 212 с.
- 2.3. Кацавець Р. Ораторське мистецтво. Підручник. 2-ге видання Київ: Алерта. 2018. 216 с.
- 2.4. Лукашевич М. П. Соціологія масової комунікації: підручник. К.: Знання, 2015. 367 с.
- 2.5. Олійник О. Б. Сучасна ділова риторика: навч. посібн. Київ. Кондор, 2018. 181 с.
- 2.6. Степура Андрій. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро: Моноліт, 2018. 304 с.
- 2.7. Холод О. М. Комунікаційні технології: підручник. К.: «Центр учбової літератури». 2013. 211 с.
- 2.8. Ясинок М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика : монографія. Київ : Прав. єдність : Алерта, 2014. 156 с.

### 3. Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

- 3.1. Українська мова (за правознавчим спрямуванням): навч. посіб. О.А. Лисенко, В.М. Пивоваров, Л.М. Сідак та ін. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 340 с.
- 3.2. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. для студентів закладів вищої освіти / уклад. О. В. Бабакова, З. О. Митяй, О. Г. Хомчик. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 151 с.
- 3.3. Борг Дж. Мистецтво говорити: таємниці ефективного спілкування. Київ: Фабула, 2019. 304 с.
- 3.4. Василенко В., Герман В. Академічна риторика : навч. посіб. Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Сум. філ. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. Суми : Наталуха А. С., 2018. 275 с.
- 3.5. Верховень В. Промови, що змінили світ. Харків: Фоліо, 2019. 320 с.
- 3.6. Дворецька Ю. Помилкаріум. Моя українська правильна та вишукана. Київ: Основа. 2021. 128 с.
- 3.7. Діомідова О. Ю. Еволюція мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів ХІХ – ХХ ст. : монографія. Харків : Друкарня МАДРИД,

2015. 199 с.

3.8. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк: БАО, 2017. 480 с.

3.9. Колесник А. В. Комунікативна складова підготовки працівників Національної поліції України. *Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Мова і право»*. 25 жовтня 2018 р. За заг. ред. А. В. Колесник. Дніпро: ДДУВС. 2018. с. 29–31.

3.10. Крашеніннікова Т.В., Поповський А.М., Руколянська Н.В. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Модульний курс. Дніпропетровськ: Середняк Т.К., 2015. 330 с.

3.11. Крашеніннікова Т.В., Нагорна Ю.А., Подворчан А.З. Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки). Дніпро: ПВД «Адверта», 2018. Ч. 1. 94 с.

3.12. Литвин Н. Б. Українська мова (за професійним спрямуванням) : практикум. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2019. 70 с.

3.13. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця.: Нова книга, 2013. 448 с.

3.14. Поповський А. М. Дециця про українські прізвища. Дніпро: Ліра, 2020. 300 с.

3.15. Подворчан А. З. Особливості вивчення фахової термінології у вищих юридичних закладах освіти (тези). *Матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-гуманітарні виміри правової держави: еволюційна парадигма»* (ДДУВС, 28 березня 2019 року). С. 329-333.

3.16. Подворчан А. З. Пароніми у професійному мовленні юриста (тези) *Science, research, development, Belgrade (Serbia)*. 2019, № 17. С. 81-85

3.17. Сучасна українська мова: Синтаксис: підручник / за ред. А.К. Мойсієнка. К., 2013. 238 с.

3.18. Токарська А. С. Комунікативна стратегія законотворчої і законодавчої діяльності: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 244 с.

3.19. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства О.О. Потебні, Інститут української мови. К. :Наукова думка, 2019. 392 с.

3.20. Царьова І. В. Юридичне документознавство: навч. посіб. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 149 с.

3.21. Царьова І. В., І. О.Грицай Культура професійного мовлення юриста : навч. посіб. К.: Хай-Тек Прес, 2017. 140 с.

3.22. Царьова І. В. Мова і термінологія наукових досліджень у юриспруденції: навч. посіб. Дніпро, 2019. 115 с.

3.23. Царьова І. В. Варіантність реалізації юридичної мови. *Львівський філологічний часопис*, 2019. Т.5. С. 165-170.

3.24. Царьова І. В. Особливості функціонування сполучників у сучасному юридичному тексті. *Вісник Запорізького національного університету*, 2020. С. 118-122.

3.25. Царьова І. В. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура: монографія. Дніпро: Ліра. 2020. 446 с.

#### **Інтернет-ресурси:**

1. [www.bukvoid.com.ua](http://www.bukvoid.com.ua)
2. [www.slovotvir.org.ua/](http://www.slovotvir.org.ua/)
3. [www.twirpx.com/file/162756/](http://www.twirpx.com/file/162756/)
4. [www.ukr-mova.in.ua/](http://www.ukr-mova.in.ua/)
5. [www.webpen.com.ua/](http://www.webpen.com.ua/)
6. <https://ukrainskamova.com/>
7. <http://rid.ck.ua/>
8. <https://edera.gitbook.io/laifhaki-z-ukra-ns-ko-movi/>
9. <https://languagetool.org/uk/>
10. <http://www.mova.info/>
11. <http://abbrs.info/> <http://slovopedia.org.ua/>
12. <https://languagetool.org/uk/>